

Вадим Ададуров

**«Переставляючи слова
у століттях»:**

**інтелектуальна біографія
ІЛЬКА БОРЩАКА**

ВИДАВНИЦТВО
УКРАЇНСЬКОГО КАТОЛИЦЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ЛЬВІВ 2024

УДК 94(477:44)"18/19"(092)

А 28

Вадим Ададуrow. «Переставляючи слова у століттях»: інтелектуальна біографія Ілька Борщака. Львів: Видавництво УКУ, 2024. 540 с.

ISBN 978-617-7608-67-6

Щоб дати відповідь на ключове питання: «Хто він, Ілько Борщак?», Авторів його інтелектуальної біографії довелося не лише проаналізувати та перевірити за оригіналами цитованих джерел характерні взірці творчої спадщини цього суперплідного публіциста, але й згромадити розпорошені по архівах дев'яти країн автобіографічні й зовнішні свідчення щодо його суспільної діяльності та приватного життя; відтворити різні виміри соціального контексту, як-от сімейного, освітнього, робочого, гендерного, партійного, національного, конфесійного, міжнародного; залучити адекватні пояснювальні моделі з царин наративної психології та психопатології; опрацювати особливу методологію «перехресного допиту» свідчень, яка полягає в розподілі їх на три паралельні текстуальні проекції (власні історії; оповіді свідків; інформація інституцій, зокрема спецслужб, багатьом із яких Баршак-Борщак був добре відомий) та встановленні діалогу між ними. За калейдоскопом уживаних його Героєм соціальних масок Авторів вдалося вгледіти справжнє обличчя «українського Фантомаса», а чи припаде воно до вподоби шановним Читачам – судити вже їм самим.

Цю біографію Ілька Борщака доповнено добіркою листів та опублікованих ним у паризьких *Українських Вістях* дописів двох його примітних контактерів – Івана Кулика та Мирослава Ірчана, які характеризують становище української еміграції в Канаді через призму власного досвіду перебування в цій країні.

Видання здійснено за підтримки

Dr. Nestor and Myrosia Maslo Ukrainian Canadian Studies Endowment Fund,

В'ячеслава Климова та компанії «Нова пошта»

На суперобкладинці та с. 2 – графічні портрети Ілька Борщака, нарисовані за світлинами 1927 р. з досьє французької поліції.

Художник Ігор Новіков, 2023 р.

Всі права застережені. Жодна частина цієї книжки не може бути відтворена ні в якій формі без письмового дозволу власників авторських прав.

ISBN 978-617-7608-67-6

© Ададуrow, В., текст, 2024

© Видавництво УКУ, макет, 2024

Зміст

Перелік скорочень	8
Вступ. Інтелектуал у «лабіринті ідентичностей»	11
Три іпостасі легендарного паризького ерудита: промоутер міжкультурного діалогу, вчений-україніст, агент спецслужб	12
Чотири національні ідентичності творця українських історичних міфів	15
Два типи наративів у борщакознавстві: «святий» / «грішник»	18
Потрійна джерелознавча відповідь на історіографічний виклик.	22
Частина 1	
Ілля Баршак перед Ільком Борщакком: археологія ідентичностей 1894-1919 рр.	29
Розділ 1. Ранній період біографії Іллі Баршака, розказаний Ільком Борщакком	31
Розділ 2. Молодий Баршак в оповідях свідків	48
Розділ 3. Історія Іллі Баршака, реконструйована за джерелами інституційного та контекстуального характеру	56
Загадка народження	56
Перші соціальні досвіди	62
Університети: імператорські та життєві	75
Підсумки. «Лабіринт ідентичностей» Іллі Баршака: соціокультурні реінкарнації та психічні девіації	88
Частина 2	
Перше французьке десятиліття: спокуса політики	93
Розділ 1. Оповіді Ілька Боршака про його 1920-ті рр.	95
Розділ 2. Такий різний Боршак: огляд наративів очевидців	129
Розділ 3. «Зміновіхівство» Боршака за джерелами інституційного та публіцистичного характеру	143

В ролі українського дипломата у Франції: за Петлюру і проти нього	143
Спроби домовитися з більшовиками	158
Лідер «українців радянської платформи» у Франції: генеральний секретар СУГУФу	167
Лідер «українців радянської платформи» у Франції: головний редактор <i>Українських Вістей</i>	175
Перше видворення з Франції	189
Прощання з більшовизмом: повернення, повторне видворення й нове повернення до Франції	198
Розділ 4. Ілько Борщак і радянська Україна: здобутки і втрати 1924-1931 рр.	213
Підсумки. Чи був Борщак комуністом?	228

Частина 3

Друге французьке десятиліття: конструювання іміджу вченого-українознавця	231
Розділ 1. Ілько Борщак упродовж 1930-х рр.: егонаративна версія	233
Розділ 2. Соціальна та приватна активність Борщака у світлі оповідей близьких осіб	254
Розділ 3. Під «ковпаком» у спецслужб: позиція Борщака у дзеркалі звітів органів безпеки	259
Розділ 4. Ілько Борщак і Галичина	266
Підсумки. Публікаційні стратегії Борщака в цифрах	292

Інтермедія

Як science стала fiction, або Майстерність історичного містифікатора	295
Розділ 1. Сильветка Івана Мазепи авторства Жана-Казимира де Балюза / Ілька Борщака (1704 / 1932)	297
Контекст	297
Текст	306
Деконструкція	313
Життя одного історичного міфу	321
Зберігаючи інтригу	325
Розділ 2. Портрет Петра Конашевича-Сагайдачного пера Олів'є де Марконне / Ілька Борщака (1618 / 1932)	327

Розділ 3. Вольтер, Руссо і не тільки: українізація Ільком Борщак теми французького Просвітництва	333
Частина 4	
Третє французьке десятиліття: конструювання образу патріота Франції	343
Розділ 1. Егонаративна проєкція 1940-х рр.	345
Розділ 2. Pro et contra: свідки двох категорій – ретранслятори Борщаків оповідей і виразники власної думки	379
Розділ 3. Ілько Борщак у світлі інституційних документів 1940-х рр. . .	384
Підсумки. Наративна ідентичність як засіб суспільної легітимізації . . .	395
Частина 5	
Четверте французьке десятиліття: організатор інтелектуальної мережі українознавців	399
Розділ 1. Образ Борщаків за листуванням 1949-1956 рр.	401
Розділ 2. Діяльність Борщаків в оцінках його українських контактерів . . .	433
Розділ 3. Останні роки життя і смерть Ілька Борщаків за інформацією французьких інституційних джерел	440
Підсумки. Смерть як маркер прикінцевої соціальної ідентифікації індивіда	446
Post viventium (замість післямови)	449
Додатки	
«Декалог» Ілька Борщаків: десять заповідей Історика	455
«За Канадою буду дуже жаліти...»: північноамериканські контексти в листах і публіцистиці Івана Кулика та Мирослава Ірчана (тексти з архіву та редакційного портфеля Ілька Борщаків)	460
Перелік використаних джерел і літератури	495
Перелік світлин	522
Іменний покажчик	525
Париж Ілька Борщаків (індекс основних адрес із зазначенням років їх відвідин)	537

Перелік скорочень

АНТШ-А. АЛО	– Архів Наукового Товариства імени Шевченка в Америці. Архів Лева Окіншевича
<i>БВ</i>	– <i>Бібліографічні Вісті</i> . Київ
БОО	– Бібліотека імені Олега Ольжича
ВУАН	– Всеукраїнська академія наук
ГДА СБУ	– Галузевий державний архів Служби безпеки України
ГДА СЗРУ	– Галузевий державний архів Служби зовнішньої розвідки України
ГПУ	– Головне політичне управління
<i>Діло</i>	– <i>Діло</i> . Львів
ДАК	– Державний архів м. Києва
ДАОО	– Державний архів Одеської області
ДВУ	– Державне видавництво України
ДПУ УСРР	– Державне політичне управління Української Соціалістичної Радянської Республіки
<i>ЗНТШ</i>	– <i>Записки Наукового товариства імени Шевченка</i> . Львів; Париж – Мюнхен
ЗУНР	– Західноукраїнська Народна Республіка
ИНО	– Иностранный отдел
<i>К</i>	– <i>Кієвлянинъ</i> . Київ
КоДУС	– Комісія допомоги українському студентству
КП(б)У	– Комуністична партія (більшовиків) України
<i>ЛНВ</i>	– <i>Літературно-Науковий Вістник</i> . Львів
ЛННБ. АІК	– Львівська національна наукова бібліотека імені Василя Стефаника НАН України. Архів Івана Крип'якевича
<i>ЛЧК</i>	– <i>Літопис Червоної Калини</i> . Львів
МВС	– Міністерство внутрішніх справ
МЗС	– Міністерство закордонних справ

НКВС	– Народний комісаріат внутрішніх справ
НКИД	– Народный комиссариат иностранных дел
НТШ	– Наукове товариство імени Шевченка
НА НБ НУ КМА	– Науковий архів Наукової бібліотеки Національного університету «Киево-Могилянська академія»
ОДПУ (рос. ОГПУ)	– Об'єднане державне політичне управління (рос. Объединенное государственное политическое управление)
ООН	– Організація Об'єднаних Націй
ОУН	– Організація українських націоналістів
<i>ПВ</i>	– <i>Парижский Вестник</i>
<i>ПП</i>	– <i>Пролетарська Правда</i> . Київ
РАС	– Русский академический союз во Франции
РГАДА	– Российский государственный архив древних актов
РГВИА	– Российский государственный военно-исторический архив
Румфронт	– Румунський фронт
<i>Свобода</i>	– <i>Свобода</i> . Джерси Ситі
СРСР	– Союз Радянських Соціалістичних Республік
<i>С. У.</i>	– <i>Соборна Україна. Література. Мистецтво. Суспільство. Наука</i> . Париж
<i>Ст. У.</i>	– <i>Стара Україна</i> . Львів
СУГУФ	– Союз українських громадян у Франції
УАПЦ	– Українська Автокефальна Православна Церква
<i>У. В.</i>	– <i>Українські Вісти</i> . Париж
УВАН	– Українська вільна академія наук
УГКЦ	– Українська Греко-Католицька Церква
УДК	– Український дієвий комітет
<i>УІЖ</i>	– <i>Український історичний журнал</i> . Київ
<i>Україна</i>	– <i>Україна. Українознавство і французьке культурне життя</i> . Париж
УНДО	– Українське національно-демократичне об'єднання
УНР	– Українська Народна Республіка
<i>УП</i>	– <i>Українська Праця</i> . Коломия
УСРР	– Українська Соціалістична Радянська Республіка

ФКП	– Французька комуністична партія
ЦГИА СПб	– Центральный государственный исторический архив Санкт-Петербурга
ЦДАВО	– Центральный державний архів вищих органів влади та управління України
ЦДАЗУ	– Центральный державний архів зарубіжної україніки
ЦДІАУЛ	– Центральный державний історичний архів України. Львів
<i>ЧШ</i>	– <i>Червоний Шлях</i> . Харків
AD. CP	– Archives Diplomatiques. Correspondance politique
ANRM	– Arhiva Națională a Republicii Moldova
AN	– Archives Nationales
AP	– Archives de la ville de Paris
APP	– Archives de la préfecture de police
BNW. ADD	– Biblioteka Narodowa w Warszawie. Archiwum Naukowego Towarzystwa im. Szewczenki we Lwowie. Archiwum Dmytra Doncowa
BN	– Bibliothèque Nationale de France
BULAC. AB	– Bibliothèque universitaire des langues et civilisations. Archive de Borschak
La Contemporaine	– Bibliothèques, archives, musée des mondes contemporains
ENLOV	– École nationale des langues orientales vivantes
<i>FeU</i>	– <i>France et Ukraine</i> . Paris
IES	– Institut d'études slaves
INALCO	– Institut national des langues et civilisations orientales
Inguimbertaine	– Bibliothèque de la ville Carpentras
<i>LMS</i>	– <i>Le Monde Slave</i> . Paris
<i>RES</i>	– <i>Revue des Études Slaves</i> . Paris

«За Канадою буду дуже жаліти...»: північноамериканські контексти в листах і публіцистиці Івана Кулика та Мирослава Ірчана (тексти з архіву та редакційного портфеля Ілька Борщака)

Біографії яскравих представників українського «розстріляного відродження» Івана Кулика (1897-1937)²⁴ та Мирослава Ірчана (1897-1937)²⁵ подібні не тільки датами народження і смерті (ба навіть її місцем – урочище Сандармох у Карелії), належністю цих діячів до одного революційного покоління, активною участю в лівому («пролетарському») напрямку літературної творчості, свідомою соціальною самоідентифікацією як націонал-більшовиків, а й доволі тривалим і майже синхронним досвідом перебування в Канаді. До цієї маловідомої – але, попри це, зовсім не чужої українцям з огляду на кілька десятиліть досвіду їхньої міграції – північноамериканської країни Мирослав Ірчан прибув із радянської України (з недовгою затримкою в Європі) наприкінці 1923 р., Іван Кулик – на

²⁴ Уродженець м. Шпола Київської губернії, юдей Ізраїль Юдович Кулик обрав собі українську ідентичність і став Іваном Юліановичем. Активний учасник більшовицького руху в Україні під час революції. Член і функціонер КП(б)У. Відомий як пролетарський письменник під псевдо Ральф Р. Ролінато і Василь Роленко. Донедавна не було жодної спроби охопити його діяльність загалом. Прорив зроблено щойно у спробі його інтелектуальної біографії: Й. Петровський-Штерн. Між двох вогнів: націонал-комуністична утопія Івана Кулика // Його ж. *Анти-імперський вибір: Постановня українсько-єврейської ідентичності*. С. 91-156. У цьому дослідженні, значною мірою літературознавчому, коротко згадується про перебування Кулика в Канаді й Парижі (с. 111, 150), але не мовиться про контакти з Ірчаном і Борщакком.

²⁵ Уродженець Коломийського циркулу Галичини Андрій Баб'як відомий як літератор і журналіст, що писав під понад 40 псевдо та криптонімами. Воював в Українській галицькій армії, у 1920 р. перейшов на бік радянської України. Член КП(б)У та Комуністичної партії Канади. Попри істотну кількість розвідок, присвячених Мирославоваі Ірчану, найбільшу увагу приділяли літературознавчому аналізу його творчості. Притому важко оминати його 6-річне перебування в Канаді, але тут дослідники зіткнулися з дефіцитом фактологічного матеріалу. У ХХ ст. найактивніше писав про перебування Ірчана в Канаді тамтешній активіст прорадянського спрямування Петро Кравчук. Див.: П. І. Кравчук. Літературна і громадська діяльність М. Ірчана в Канаді // *Вітчизна*. 1957. №6. С. 188-194; П. І. Кравчук, В. П. Власенко. *Мирослав Ірчан. Життя і творчість*. Київ, 1960; Р. Kravchuk. *The Unforgettable Myroslav Irchan: Pages from a Valiant Life*. Edmonton, 1998; а також: Д. Лобай. Мирослав Ірчан у Канаді // *Слово*. Збірник 2. Нью-Йорк, 1964. С. 306-311. Із сучасних досліджень під цим оглядом найцікавіше: В. Качкан, О. Качкан. Невичерпний атом: до пізнання Мирослава Ірчана // *Нев'януца галузка калини: Українські літератори, вчені, громадські діячі – в діаспорі*. Київ, 2011. С. 225-243. Щойно в 2022 р. з'явилося засноване на листах Ірчана з Вінніпегу до галицької літературознавиці Марії Фуртак-Деркач та низці світлин оглядове дослідження його ситуації за океаном: М. Кочержук. Штрихи до портрету Мирослава Ірчана. (До 125-річчя від дня народження) // *Сайт «Дзеркало Медіа»*: <https://dzerkalo.media/news/shtrihi-do-portretu-mirolava-irchana-do-125-richchya-vid-dnya-narodjennya-foto>

початку 1924 р. Перший залишався в Канаді до весни 1929 р., другий покинув її наприкінці 1926 р. У 1924-1926 рр. вони нав'язали тісні контакти, не раз зустрічалися й листувалися, обговорюючи не тільки літературні питання спільного для себе антиколоніального дискурсу, але й центральну для обох тему популяризації радянського проекту серед української еміграції в Канаді. Особисті стосунки вони підтримували і згодом (кореспонденційно, док. № 14), а після 1929 р. – й особисто в Харкові.

У Канаді Кулик та Ірчан були важливими промоторами доволі розлогої інтелектуальної мережі, яка об'єднувала кілька десятків діячів прорадянського спрямування практично в усіх її провінціях. У цій мережі Кулик обіймав ключову посаду дипломатичного агента УСРР у Канаді (фактично виконуючи обов'язки генерального консула СРСР, офіс якого відкрився в Монреалі в січні 1924 р. за адресою Драммонд стріт, 212). Він відігравав роль посередника між українським радянським урядом у Харкові і прорадянськи налаштованими емігрантами в Канаді («радеміграцією»). Роль Ірчана була більш неформальнішою і локальнішою, оскільки він діяв як фрілансер, добровільно й самовіддано, попри складне матеріальне становище, ангажуючись у громадське та культурне життя емігрантів у провінції Манітоба. Притому часто робив це на шкоду своїй літературній діяльності, котру, до слова, розглядав як засіб агітації та світоглядного впливу.

І Кулик, й Ірчан не лише відкрили раніше не відому їм Канаду, а й по своєму полюбили її. Вони описували її суворий і контрастний клімат, розмаїті ландшафти, строкате під оглядом не тільки майнового, але й етнічного, мовного, релігійного різноманіття суспільство, нерідко нарікали на перешкоди культурного та ментального характеру²⁶, проте, здається, не надто

Іван Кулик у 1927 р.

Мирослав Ірчан у 1929 р.

²⁶ «Шість років в Канаді – це неначе шість років на засланні в Сибірі. Перше все природа надзвичайно скупа на свою красу, до того дуже змінчива і сувора. Загально, Канада – це пустиня, країна мало заселена (всього на великанський простір не повних 10 мільйонів населення!). Духового життя майже ніякого, а американський світ препаршивий з своїм нахабством, фальшивістю, захланністю, погонєю за доларом. Що держить мене, так це праця серед робітництва, яке тут прекрасно зорганізоване» (Мирослав Ірчан – Марії Фуртак-Деркач, Вінніпег,

хотіли покидати цю країну (як висловився емоційніший Ірчан, «за Канадою буду дуже жаліти», док. № 16). Кулик мав намір написати першу історію Канади українською мовою, щоб зробити цю заокеанську країну ближчою і зрозумілішою своїм співвітчизникам²⁷. Події низки прозових творів Ірчана відбуваються в середовищі робітників (не тільки українського походження) різних канадських місцевостей, які йому самому вдалося спостерігати чи опитати безпосередніх свідків із них (наприклад, під враженням своєї подорожі у провінцію Онтаріо він виписав колоритні характери золотошукачів у драмі 1928 р. *Червоне озеро (Red Lake)*, док. № 15).

Про ці й інші аспекти перебування Кулика й Ірчана в Канаді дізнаємося з їхніх власних оповідей, які дійшли до нас завдяки спілкуванню цих творчих особистостей із дуже помітною в пейзажі української міжвоєнної еміграції особою, якою був їхній ровесник Ілько Борщак (1894-1959). Засновник «Архіву української еміграції» в Парижі (1949 р.), Борщак спричинився до збереження листів, інтерв'ю, газетних дописів Кулика й Ірчана періоду 1926-1931 рр. Сюжетні лінії цих наративів торкаються різних аспектів життя українських емігрантів, проте ключовою серед них є стан і перспективи прорадянської орієнтації в Канаді в той час, коли політика українізації в СРСР зробила цю політичну лінію вельми популярною серед українців за океаном. Практично невідомі дослідникам, розпорошені у Франції, Україні та Австрії, ці оповіді вперше зібрано й систематизовано, а також прокоментовано в цій публікації.

У 1926 р., коли розпочалося спілкування між Куликом, Ірчаном і Борщакком, той обіймав посаду генерального секретаря Союзу українських громадян у Франції та був головним редактором чи не найбільш впливовою серед українців радянської орієнтації на Заході газети *Українські Вісти*. Реноме успішного українського діяча більшовицького спрямування та пов'язані з цим статусом інформаційно-видавничі можливості Борщакка привернули до нього увагу «канадських товаришів». Щодо Кулика, то саме він був ініціатором знайомства, написавши майже офіційного (бо на бланку радянського консульства в Монреалі) листа, в якому, оповідаючи про неабияке зацікавлення публіцистикою Борщакка

8/III/1929 // М. Кочержук. Штрихи до портрету Мирослава Ірчана. (До 125-річчя від дня народження)).

²⁷ У реалізації цього наміру йому взявся допомагати Борщак, який скопіював частину матеріалів у Французькій національній бібліотеці: «Дуже вдячний за розроблення матеріалів про Канаду та Ріеля» (Іван Кулик – Ількові Борщакку, Харків, 2/IV/1927). Кулик поділився з Борщакком своїм захопленням статтю канадського борця проти колоніалізму Луї Ріеля – семінариста-католика, що доєднався до руху метисів за рівні права з білими. Див.: Й. Петровський-Штерн. Між двох вогнів: націонал-комуністична утопія Івана Кулика. С. 127-128.

й контентом редагованої ним газети, повідомляв про свій намір зупинитися в Парижі на зворотному шляху до Харкова (док. № 1). Цей лист цікавий для дослідників української еміграції в Канаді тим, що містить низку вказаних Куликом адрес тамтешніх прихильників радянської платформи, котрі, ймовірно, становили актив, на який спирався цей діяч під час популяризації більшовицької ідеології. Зазначеним особам, які мешкали у провінціях Квебек та Онтаріо, він просив регулярно присилати паризькі *Українські Вісти*.

У своїй відповіді Борщак, між іншим, попросив повідомити йому адресу вже доволі популярного як письменника й журналіста Мирослава Ірчана. Її він отримав у другому листі від Кулика (док. № 2). Борщак, вочевидь, одразу ж написав Ірчанові, запросивши його до співробітництва у паризькому виданні. Той, не зволікаючи, вислав уже готовий матеріал про українську робітничу еміграцію в Канаді (опублікований, як і наступні його дописи, анонімно, як власного кореспондента *Українських Вістей*, док. № 6, а далі – під псевдо І. Мірко). Трохи пізніше (з огляду на велику зайнятість) прокоментував цей матеріал в окремому листі (док. № 5). У ньому повідомив, що 21 грудня 1926 р. мав нагоду переговорити з Куликом під час останнього візиту того до Вінніпегу, столиці провінції Манітоба, перед від'їздом дипломата на батьківщину. Розмова, вочевидь, торкалася не тільки Борщака і майбутніх планів перебування в Парижі, вона підсумувала також тісні контакти Кулика й Ірчана, що, як виглядає, діяв під загальною опікою радянського консула.

Під час кількатижневої зупинки в Парижі Кулик неодноразово зустрічався з Борщакком, який став його гідом у проходах французькою столицею. Поміж цікавим проведенням часу в театрах, музеях, модних крамницях, кав'ярнях Кулик дав Борщаккові розлоге інтерв'ю для його газети. Оригінал цього нарративу (переважна його частина присвячена особистому досвідові перебування в Канаді й ідеологізованому описові завдань радянської дипломатії в цій вельми привабливій для інтересів СРСР країні) Борщак депонував в «Архіві української еміграції», частка якого сьогодні відома під назвою «Архів Борщака» в Університетській бібліотеці мов і цивілізацій у Парижі (Bibliothèque universitaire des langues et civilisations, BULAC) (док. № 3). Практично без купюр інтерв'ю опубліковано на шпальтах *У. В.* Єдиний комплект цієї популярної свого часу газети зберігся в Австрійській національній бібліотеці²⁸, тому сьогодні цей періодичний орган має значення унікального архівного джерела. У цій публікації документів не раз звертаємося до контенту *У. В.* і вперше

²⁸ Oesterreichische Nationalbibliothek. 568418-F NEU MAG.

оприлюднюємо вміщені там матеріали Кулика й Ірчана про Канаду. Як з'ясувалося, згадане інтерв'ю було не останнім нарративом Кулика такого роду. За кілька місяців Борщак умістив його замітку про українську робітничу і селянську пресу за океаном. Уривок із неї, присвячений виникненню та здебільшого інституційному розвитку української періодики в Канаді, з переліком тамтешніх пролетарських кореспондентів, зокрема Ірчана, наводимо тут (док. №4).

Упродовж 1927 р. У. В. опублікували кілька репортажів і заміток авторства Ірчана, який емоційно, з позицій активіста українського більшовицького руху в Канаді, оповідає про його організацію, кількісний і якісний склад, завдання, інтереси, засоби, поточні дії (протестаційні акції супроти колоніальної політики Польщі в Галичині, вибори в міську раду Вінніпегу, які завершилися перемогою робітника Василя (Вільяма) Колісника, що став першим в історії Американського континенту депутатом-комуністом (док. №6)²⁹, а також плани розвитку. Інші дописи уявляють Ірчанові мережеві інтереси, як-от контакти, спільні сенси та світоглядні суперечності з відомим американським інтелектуалом соціалістичного спрямування Ентоні Б. Сінклером (док. №10). Борщак опублікував і прозовий твір Ірчана³⁰, який дотримувався стилю соціалістичного реалізму та популяризував ідеали жертвовної боротьби не тільки українських селян і робітників проти гніту польської шляхти, а й народів канадської півночі проти колоніального визиску, – наприклад, через образ ескімоса Джана Асуара, незламного героя, який загинув, боронячи ідентичність і права свого народу. Саме як драматург та автор п'єс соціального характеру Ірчан здобув популярність у Канаді навіть серед англомовної публіки. Про це свідчить прислана ним Борщаку вирізка з видаваного в Торонто часопису *Saturday Night* із розлогим оглядом його творчості та її значення для організації робітників з українського і позаукраїнського середовищ у Вінніпегу. Попри певні ідеологічні застереження, театральний критик визнав, що Ірчан безперечно

найбільш популярний і плідний автор у країні. Чи є в Канаді інший письменник, появу якого на трибуні зустріли би бурхливими, тривалими оплесками [...]? (док. №18).

Цікаво, що сам Ірчан, розповідаючи про переклади його творів німецькою і чеською мовами, просив Борщак підшукати кваліфікованого

²⁹ В. Колісник був міським депутатом від 1926 до 1930 р. (R. L. Hinthner. *Perogies and Politics: Canada's Ukrainian Left, 1891-1991*. Toronto, 2018. P. 41).

³⁰ Мир. Ірчан. Смерть Асуара // У. В. №43. 27/VIII/1927; №44. 3/IX/1927; №45. 10/IX/1927; №46. 17/IX/1927.

перекладача для публікації його улюбленої драми *Родина щіткарів* (на інноваційну тему з життя сліпих) французькою мовою. Здається, що після звільнення з посади редактора У. В. у квітні 1928 р. Борщак (правдоподібно, залучаючи свою дружину Софію, яка перекладала французькою його власні праці) був схильний скористатися заофіруваним Ірчаном гонораром за таку працю (док. № 14), але видворення з Франції в липні того ж року перешкодило реалізації цього проекту.

Листи від Ірчана до Борщака (які нині зберігаються в Києві, у Центральному державному архіві зарубіжної україніки, ЦДАЗУ), містять цінну інформацію про життя цього пролетарського літератора в Канаді. Не тільки драматург і поет (учасник спілки українських пролетарських письменників «Заокеанський Гарт»), театральний режисер, редактор та автор двох українських часописів у Вінніпегу (*Робітниця*³¹ та *Світу Молоді*, заснованого ним у березні 1927 р. (док. № 4, 12, 14)), активіст Товариства «Український Робітничо-Фермерський Дім» (скорочено – ТУРФ ДІМ³²), кореспондент кількох зарубіжних, зокрема в Харкові та Києві, періодичних видань, Ірчан був водночас годувальником родини, турботливим чоловіком і батьком. Про хронічну хворобу дружини й потребу кращого догляду за донькою Майєю (1926 р.н.) розповідав у листах до Борщака як про головну причину свого вимушеного від'їзду з Канади (док. № 15-17). Висвітлюючи перипетії виїзду рідних до Європи, Ірчан описав доволі типовий шлях емігрантів за посередництва корабельних компаній Red Star Line і White Star Line та одного з пароплавів – «Лапланд», що курсував між канадським Галіфаксом і французьким Шербуром (док. № 17). Невдовзі скористався ним і сам, але на територію Франції його не допустили, тож він так і не зміг особисто зустрітися з Борщакком. Їхнє листування – подібно, як між Борщакком і Куликом – тривало далі, але недовго, до початку 1930-х рр. І якщо Борщак прожив у Парижі до кінця 1950-х рр., то на обох його українських дописувачів із канадським бекграундом чекала передчасна смерть унаслідок сталінських репресій.

Ставши частиною інтелектуальної спадщини українського «розстріляного відродження», їхні публіцистичні та епістолярні твори аж тепер

³¹ Див.: П. Лопата. «Робітниця» Мирослава Ірчана. (До 125-річчя українського поселення в Канаді) // *Наш Шлях*. Торонто, 4/Х/2016. Цей часопис мав у 1929 р. 6500 передплатників, здебільшого жінок, які нерідко були й робкорками.

³² «Робітничі доми в життю українських робітників Канади мають величезне значення. У них містяться всі робітничі організації, спеціальні українські школи для дітей українських робітників, проводяться культосвітні заходи, скликаються збори, вечірки, вистави» (Українські робітничі доми в Канаді // У. В. № 43. 27/VIII/1927).

повертаються до публічного простору, в чому вбачаю заслугу й цієї документальної публікації про канадські контексти Івана Кулика, Мирослава Ірчана та Ілька Борщака – важливих акторів української інтелектуальної мережі прорадянської орієнтації за кордоном. Окремі листи й газетні статті подано цілком. Проте, оскільки значна частина цих наративів стосується позаканадських контекстів (зокрема художніх творів Ірчана, їхніх сюжетів, обставин написання та публікації, і навіть у радянській Україні, що, безперечно, цікавитиме більше літературознавців, аніж істориків), вдаємося тут до певного скорочення текстів.

Док. № 1

Official Agent
Union of Soviet Socialist Republics
212 Drummond Street
Montreal
2-го вересня 1926 року
Тов. І. Борщаків,
Редакція газети «Українські Вісти»,
Париж.

Шановний товаришу!

З великим зацікавленням я читаю Вашу цінну газету, особливо Ваші фельетони про «Україну в Парижі». Чи думаєте Ви їх видати окремою книжкою? Це безперечно мало б великий успіх в УСРР.

Через деякий час я збираюся до Харкова й по дорозі думаю спинитись в Парижі. Тоді ми з Вами познайомимось ближче й особисто обговоримо деякі цікаві для мене справи, а тимчасом я уважно стежитиму за матеріялами у Ваших «Вістях».

З товариським привітом,

І. Кулик

P. S. Залучаю \$5,00 і прошу деякий час посилати газету на такі адреси:

- 1) Mr. J. Kargvatsky, Prince Arthur Hall, Prince Arthur Str., Montreal, Que.
- 2) Mr. J. Boychuk, 114B Brunswick ave., Toronto 4, Ont.
- 3) Mr. M. Hnatiuk, Box 1158, Timmins, Ont.
- 4) Mr. J. Stefanitski, 473 Queen St. W., Toronto, Ont.

BULAC. AB. Boite 14. UF I 34 (1)

Док. № 2

Official Agent
Union of Soviet Socialist Republics
212 Drummond Street
Montreal
13-го листопаду, 1926 року.
Тов. І. Борщаківі,
Париж.

Шановний товаришу!

Як бачите, я не дуже пильний щодо листування, але сподіваюсь, що Ви не надто гніватиметесь на мене.

Чи читав я Ваші розвідки в «Україні»³³ та «Червоному Шляху»³⁴? На жаль – ні. «Україні» зошитів з пару дістав просто випадково, а як часом бува прийде книжка «Червоного Шляху», то це вже справді є свято. Товариші в Харкові мають кепську звичку – забувати тих, хто звіди виїхав. Крім газет і «Всесвіту»³⁵ нічого тепер не дістаю з УСРР.

Та оце сподіваюсь у січні поїхати до дому, тоді й зв'язки поновляться. Не знаю, чи встигну ще до від'їзду щось для «У. В.» написати. Як ні, то вже по дорозі, як спинюся в Парижі, то буду в розпорядженню Вашої редакції.

Тоді ж поговоримо й про інші справи, що їх Ви торкаєтеся в листі, писати не про все яково.

Товариш М. Ірчан живе тепер у Вінніпегу, адреса його така:
M. Irchan (або A. Babiuk) 57 Anderson Ave., Winnipeg, Man.

З товариським привітом,
І. Кулик

BULAC. AB. Boite 14. UF I 34 (2)

Док. № 3

[Ілько Борщак] Розмова з І. Ю. Куликом

В Канаді я працював майже 3 роки, як радник в справах УСРР і заступник офіційного агента СРСР. З огляду на те, що агента довгий час не було, мені доводилось виконувати обов'язки оф[іційного] агента й торговельного представника. Спочатку умови для праці були досить важкі, бо наше агенство було першим радянським представництвом на американському суходолі й канадські урядові й комерційні (2) кола, не маючи належної інформації про СРСР, відносились до нас досить упереджено, а часом навіть

³³ Ілько Борщак. Вольтер і Україна. (За невиданими документами).

³⁴ Ілько Борщак. Польський наступ на Україну у міжнародній політиці.

³⁵ Часопис іноземної літератури, заснований у січні 1925 р. в Харкові Василем Елланом-Блакитним.

ворожо. Але уперта періодична праця нашого представництва довела недовірливим канадцям, що нашою метою є не пропаганда проти місцевого уряду й не втручання до внутрішніх справ Канади, лише налагодження й зміцнення торговельних зносин між обома країнами, а також встановлення культурного зв'язку й дружніх взаємин між народами СРСР та Канадської домінії. (3) Коли я залишав Канаду, становище там значно відрізнялося від того, яке ми там застали три роки тому. Тепер канадський уряд відноситься до нас досить дружньо (це можна було відчутти під час нашого останнього побачення з прем'єр-міністром Маккензі-Кінгом³⁶, коли він виявляв надзвичайне зацікавлення радянськими справами), майже всі попередні спірні моменти полагожено, крім хіба другорядного питання про остаточне оформлення нашого консульського статусу, та (4) й це гальмується тільки технічними дрібницями. Канадський уряд дуже охоче дає нам можливість знайомитися зі всіма справами й інституціями, що можуть цікавити СРСР, постачає нас необхідними матеріалами тощо. З цього всього ми чимало скористали. Так, ми вивчили канадську систему державної інспекції збіжжя, що вважається найкращою в світі, й тепер цю систему вводиться в СРСР.

Наші торговельні зносини з Канадою розвиваються цілком нормально й (5) виявляють тенденції динамічного зросту. Ми купуємо в Канаді сільсько-господарські машини й приладдя, снопов'язальне мотуззя, робочу худобу (зокрема коні³⁷), насіння певних сіяних трав, кольорові метали, залізничне майно; місцеві фірми дають нам досить значний кредит і найкращі конкурентійні умови, але канадські банки, що залишаються під чималим впливом англійського капіталу, все ще ухиляються від кредитування наших операцій і це, звичайно, звужує обіг нашої торгівлі з Канадою. Щодо нашого експорту до Канади, (6) він щойно починає набирати реальних форм. Розвиткові його заважає нечисленність і розкиданість населення домінії й розподіл її на кілька майже цілком відокремлених економічних районів. Однак й тут прихильність та зацікавлення місцевих торговельних кол, а також митний тариф найбільшого сприяння, що його Канада пристосовує до товарів з СРСР, є запорукою майбутнього розвитку нашого експорту. Поки що ми вивозимо до Канади певні сорти дерева, фанеру, консерви, рибні продукти, кустарні вироби, дещо з сировини.

(7) Зорганізовано в Канаді Товариство культурного зв'язку між народами обох країн. Це Товариство ще не розгорнуло широкої праці, але закликала вже до себе увагу місцевих наукових та мистецьких шарів, отже має всі шанси на дальший розвиток.

³⁶ Вільям Лайон Маккензі-Кінг (1874-1950) – лідер Ліберальної партії, у 1921-1930 рр. прем'єр-міністр Канади.

³⁷ «З Канади відправлено до Радсоюзу 1.100 коней, про закуп яких оповідав нам в переїзді з Канади до Харкова т. Кулик. Як бачимо, Канада, хоч і домініон Британської імперії, щось не дуже іде слідом за своєю метрополією. Замість високої англійської політики, вона все таки воліє нормальні відносини з СРСР» ([Плько Борщак] Канада торгує з СРСР // У. В. №50. 15/X/1927).

Я не можу без захоплення й почуття глибокої вдячності згадувати про українську організовану робітничу колонію. Ця колонія весь час була підвалиною й базою моєї праці, як українського радника в Канаді. Роскидані по (8) широких просторах-преріях та глухих закутках, відрізана океанами від УСРР, жорстоко переслідувана під час війни, ця колонія в масі своїй все таки заховала міцний, незламний зв'язок з радянською Україною й весь час орієнтувалося й орієнтується на неї, як і на майбутню радянську Галичину, або радше Соборну Українську Республіку Рад. Кожна важлива подія в Європі знаходить свій відгук в українській трудовій колонії Канади, й до цих відгуків прислухається, (9) з ними поважно числяться місцеві політичні кола, бо серед українців чимало канадських громадян, що впливають на місцеву політику.

Нещодавно перед моїм від'їздом з Канади по цілій домінії прокотилася хвиля масових мітингів протесту проти останніх знущань польської шляхти над українською людяністю Галичини. Канадська преса чужинецька, так англійська, як французька, широко розголосила відомости про ці протести.

Коли в початку моєї праці (10) в Канаді місцева жовтоблакить накинулася на наше представництво й зокрема на мене з брудними лайками й інсинуаціями, українська робітнича преса рішучо і з власної ініціативи виступила в нашій обороні й скоро змусила замовкнути жовтоблакитні репильки, які, до речі, взагалі не користуються значним впливом у колонії.

Наші товариші мають у Канаді такі органи: газети «Українські Робітничі Вісти» (виходять тричі на тиждень) і «Фермерські Життя» (11) (тижневий) та журнал «Робітниця», присвячений інтересам трудящого жіноцтва (виходить двічі на місяць). Все це у Вінніпегу, де, взагалі, є центр української колонії. Там містяться й керівничі інституції організацій української трудової колонії – товариства «Український робітничо-фермерський дім», що має жіночу секцію й секцію української робітничої молоді (СУРМ), Робітничого заповомого товариства тощо. Ці організації посідають понад 40 власних будинків (12) та инше майно приблизно на 500.000 доларів. Ці організації мають свої драматичні гуртки, хори, оркестри, дитячі школи, вчительські курси тощо. Всього ці організації нараховують понад 5.000 активних членів.

В той самий час контрреволюційні українські організації в Канаді ледве животіють і безупинно гризуться між собою. Не маючи вже ніякого впливу в політиці, вони так с'як підтримують своє животіння при допомозі церков; між иншим, частина (13) жовтоблакиті знайшла своє останнє прибіжище в автокефалії.

До УНДО³⁸ в Канаді не відносився як до поважного політичного об'єднання. Зрадницькі заміри УНДО й залицяння до шляхти викликає лише огиду.

³⁸ Українське національно-демократичне об'єднання – заснований у 1925 р. блок політичних сил ліберально-демократичного спрямування, які фактично визнали встановлення польського режиму в Галичині та на Волині й стали актором польської політичної системи, сподіваючись домогтися реалізації національних прав українців легальними засобами.

Володимира Бачинського³⁹ там належно оцінили, коли він приїздив від Товариства св. Рафаїла продавати в невільництво галицьких емігрантів при допомозі польської шляхти. Я певен, що канадська колонія зустріла ваші останні сенсаційні відомости про збожеволення В. Бачинського (14) як щось, чого й треба було сподіватись, бо всією своєю попередньою діяльністю за останні часи цей славний колись галицький політичний діяч зарекомендував себе, як оголтілий маньяк. Просто жах бере, як подумати, що на таких маньяках будеться політика певних польських керовничих кол супроти поневоленої української людности в Сх. Галичині й Волині.

Коли ми вже заговорили про ундовців, дозвольте згадати про моє випадкове знайомство з ще одним їхнім стовпом, оскільки це має певне відношення до моєї праці в Канаді. (15) Я маю на увазі д-ра Романа Смаль-Стоцького⁴⁰. Як я по дорозі до Канади ще в січні 1924 р. опинився в Лондоні, Р. Стоцький розпочав зо мною переговори про перенесення українського «університету» з Праги до радянської України. Р. Стоцький намагався ставити до того ще якісь умови перенесення університету, а саме, щоб він містився обов'язково в Кам'янці чи в Києві, залишався академічно автономним тощо. Я дав до зрозуміння цьому прогорілому уенерівському дипломатові, що трохи не личить йому ставити умови урядові УСРР, та ще й заховувати при (16) цьому поважну професорську міну, ніби хтось може серйозно приймати його «професорство» й «уповноваження»; довелося мені повчити того «професора» щодо елементарних засад радянської освітньої політики й з'ясувати йому, що всі радянські вищі школи мають академічне самоврядування, підлягаючи рівночасно загальному керовництву народного комісаріату освіти; щодо майбутнього місця перебування празького «університету», то я сказав, що воно мало б бути не обов'язково біля кордону, як хотів Р. Смаль-Стоцький (очевидячки, щоб «професорату» його гадаю (17) лекше було тікати за кордон, лише там, де це узнає за потрібне радянський уряд, якщо він взагалі згодиться проводити дальші переговори з Р. Смаль-Стоцьким та його колегами. Взагалі ж, по суті заяви Р. Стоцького я відповів, що Чехословаччина, на території якої перебуває «університет», не є в обсягу моєї діяльності, але я можу передати зміст його пропозиції урядові УСРР, що я й зробив. Через деякий час, вже в Канаді, я довідався, що Р. Стоцький провадить з канадсько-українським пресвитеріанським попом П. Кратом⁴¹ (бувший с.-д.) переговори (18)

³⁹ Володимир Бачинський (1880-1927) – адвокат, один із засновників УНДО. Від 1924 р. був головою Українського еміграційного комітету, під час поїздки в березні 1925 р. до Канади зустрічався з чиновниками федерального уряду та підписав угоду з українським Товариством опіки над українськими переселенцями імені св. Рафаїла.

⁴⁰ Роман Смаль-Стоцький (1893-1969) – лінгвіст, дипломат УНР, під той час представляв її інтереси в Лондоні.

⁴¹ Павло Крат (1882-1952) – засновник Української Самостійної Євангелістської Церкви в Торонто, редактор численних газет християнсько-соціалістичного спрямування в Канаді. Див. його посмертно видану автобіографію та оповідь дружини, Софії Крат, про його життя

про перенесення празького укр[аїнського] «університету» до... Канади, або Бразилії... А ще згодом стало відомо, що спритний «дипломат-професор» розпочав подібні ж «переговори» про перенесення тієї ж школи до Польщі. Шкода, що він не спробував ще Центральної Африки й північного бігуна, – може там би йому більше пощастило [...]

BULAC. AV. Boite 14. UF I 34 (6); опубліковано в: УВ. № 21. 1/II/1927.

Док. № 4

І. Ю. Кулик. Українська робітничка преса в Америці

[...] Не менш складним був шлях робітничої преси й у Канаді. Там українські соціалістичні організації зародилися в той самий час, як і в Штатах. В листопаді 1907 року в центрі української колонії, Вінніпезі, почала виходити невеличка газета «Червоний Прапор», як відділ місцевого відділу Соціалістичної партії Канади. Промислова криза й безробіття в колонії вбили цю газету, що встигла до серпня 1908 р. видати 18 номерів.

Її місце зайняла нова, в тому ж місті Вінніпезі, «Робочий Народ». Цей орган робітничого пролетаріату Канади проводив свою працю з 1909 р. аж десять років.

Важких часів довелося зазнати Р. Н. як вибухла імперіалістична війна. Канадський уряд скористав з війни, щоб знищити робітничий рух в українській колонії на тій підставі, що більшість українських робітників, як ми згадували, походили з Галичини, тобто з тодішньої Австрії. Їх, як «ворожий елемент», заганяли в концентраційні табори, організації їх нищили, загинув і «Робочий Народ».

Та хвиля реакції минула і відродилася робітничка преса. Спочатку виникли «Українські Робітничі Вісти», як орган Української секції Комуністичної Партії Канади⁴² та масового, патріотично-свідомого товариства «Робітничо-Фермерський Дім». Поруч з газетою-тижневиком утворилися численні журнали – «Голос Праці» та «Голос Робітниці». Згодом ці місячники було об'єднано в двотижневий журнал «Робітниця» (з 1923 р.).

«Укр. Роб. Вісти» почали з 1924 р. видавати тричі на тиждень, та селяни, фермери потребували окремого підходу до себе, отже – і окремого органу. Той орган – тижнева газета «Фермерське Життя» виходить з 1925 р. З того часу «У. Р. В.» стали щоденними.

А зовсім недавно, в березні цього року канадські товариші почали видання нового журналу «Світ Молоди».

в Канаді: П. Крат. *Українська стародавність: Призначення українського народу*. Торонто, 1958. С. 9-24.

⁴² Заснована 1921 р. у Торонто. Історію промарксистської еміграції українців у Канаді висвітлено в пр.: R. L. Hinthel. *Perogies and Politics: Canada's Ukrainian Left, 1891-1991*.

Ця робітничо-фермерська преса є осередком усього політичного й культурного життя української робітничої преси в Америці. Вона висунула й перевиховала чимало значних журналістських сил та літературних талантів (т. т. Тарновський, Ірчан, Цопинський, Шатувльський, Попович, Ткач, Навізівський⁴³). Вона організовує свідомість закинутих злиднями в далекі краї мас українських робітників та селян, розширює їхні політичні обрії, приєднує їх до надбань пролетарської культури.

У. В. № 32. 11/VI/1927.

Док. № 5

M. Irchan,
278 Artillery St.,
Winnipeg, Man., Canada

І. Борщак,
Ред. «Українських Вістей», Париж,
Франція

Вінніпег, Ман., 22 грудня 1926 р.

Шановний Товаришу!

Вашого листа одержав і дуже радий йому. Пропозицію дописувати до Вашої газети приймаю і старатисьму надсилати такий матеріал, що буде цікавий для української працюючої еміграції у Франції. Будь-ласка, напишіть мені чи може Ваша газета друкувати короткі белетристичні нариси, такі, що в одному № творять заокруглену цілість?

Недавно я послав до Вашої газети короткий допис про організації українського робітництва й фермерства в Канаді. Думаю, що вже одержали. Вчора прибув до Вінніпегу т. І. Ю. Кулик, і говорив мені про це, що Ви питали за моєю адресою, а сьогодні надійшов Ваш лист. Думаю, що в першій половині січня т. Кулик одвідає особисто Вашу редакцію, бо в переїзді задержиться в Парижі. Будете мати змогу ширше довідатись про уккробрух в Канаді, який дуже цікавий.

Не можу не згадати того, що я завжди з надзвичайним захопленням і цікавістю читав Ваші праці так тут, як і під час мого перебування в Європі. Приписую їм надзвичайно велике значіння і щиро бажаю дальших успіхів в цьому напрямку. Був би я Вам невимовно вдячний якби міг би ближче познайомитись з усім тим, що вийшло досі друком з Ваших праць (історичні матеріали про Орлика і ин.), бо я читав не дуже багато, тільки те, що попа-

⁴³ Матвій (Метью) Попович й Іван (Джон) Навізівський, очільники заснованого в 1924 р. Товариства «Український робітничо-фермерський дім». Див. про них: R. L. Hinthner. *Perogies and Politics: Canada's Ukrainian Left, 1891-1991*. P. 17-20, 25-31.

дало в руки. В Західну Європу я прибув з УРСР тільки 1923 року і того ж року виїхав в Канаду. Правда, я сумніваюся чи можливе це, бо може у Вас немає по кілька копій тих видань, що друкували Ваші праці, але все таки не зашкодить поспитати. Якщо неможливо, то звичайно, я зрозумію.

Ще одне велике в мене прохання до Вас: в одному з №У. В. цієї осені була надрукована невелика новинка про мою статтю в харківському «Всесвіті» про Антона Сінклера⁴⁴. Я не бачив, але мені переказували. Був би я невимовно вдячний Вам, якби Ви постарались, аби мені надіслали цей №в двох примірниках. Один я мушу вислати для особистого архіву Сінклера, другий залишу собі. Якби той №розійшовся так, що його не можна достати, то вишліть, будь-ласка, хоч одно число, щоб я переслав Сінклерові. Надіюсь, що я одержу ті №№.

Тепер відносно гонорару. Як тільки Вам вигідно, то я прохав би вислати мені гонорар аж тоді, як призбирається трохи більша сума, цебто по упливі кількох місяців, бо інакше посылка не оплачується в Канаду. Так роблять редакції тих журналів УРСР, в яких я співробітничав.

Вкінці, прошу звернути увагу на мою адресу, що написана вгорі цього листа. Ваш лист був адресований на мою стару адресу, бо тов. Кулик ще не знав тоді, що я перейшов на нове помешкання. На подану тут адресу прохаю вислати мені Вашу газету, або замінити стару адресу, на яку, як пишете в листі, починаєте вислати часопис.

Тов. Дзіковському⁴⁵, моему старому другові, передайте щирі привітання та побажання скорого видужання, бо читав я, що він хворий,
з щирим товариським привітом
М. Ірчан

ЦДАЗУ. Ф. 48. Оп. 2. Спр. 53. Арк. 1.

Док. №6

М. І[рча]н. Українська робоча еміграція в Канаді (від власного кореспондента)

В Канаді, що є великанською англійською колонією і творить найбільш висунену на північ частину американського суходолу, живе приблизно 350 тисяч українців. З них більша половина – це хлібороби-фермери, решта ж – міські, фабричні робітники. Канадська українська колонія цікава для нас тим, що творить найкраще зорганізовану частину міжнародного пролетаріату. Фактом є, що канадські робітники і фермери мають сильну класову організацію та сильну пресу.

⁴⁴ Мирослав Ірчан. Атон Сінклер // *Всесвіт*. Харків, 15/VI/1926. № 11. С. 21.

⁴⁵ Фронтовий побратим А. Баб'яка Михайло Норич-Диковський, член президії СУГУФу, був висланий з Франції у 1927 р. й оселився в СРСР, де певний час працював інженером, згодом отримав 10 років таборів в Астрахані. Наприкінці 1930-х рр. мешкав у Києві.

Політичною робітничою організацією в Канаді є Комуністична Партія Канади, в склад якої входять й українські відділи тої партії. Великою освітньою українською організацією є Товариство «Український Робітничче-Фермерський Дім» (в скороченні – ТУРФ ДІМ), відділи якого мають по цілій Канаді 40 власних будинків, всіх же відділів є по верх 60. Центром цієї організації є місто **Вінніпег у провінції Манітоба**, де й знаходиться великий центральний будинок, вартости по верх 100 тисяч доларів. Майно цілого товариства оцінюється на півмільйона доларів, кожного року відбуває це товариство свій з'їзд, на який прибувають робітничі й фермерські делегати з цілої просторої Канади, що є завбільшки Європи. В цьому товаристві існує ще Жіноча секція, що об'єднує в себе тисячі українських робітниць і фермерок. Теж робітнича молодь зорганізована в Секцію Молоді ТУРФ Дім і на протязі неповного року здобула по верх півтори тисячі членів. Товариство веде на ширші розміри культурно-освітню працю серед пролетарських мас, основує курси неграмотних і малограмотних, організує Вищі Освітні Курси, удержує Українські Робітничі Дитячі Школи для молоді, має десятки хорів, оркестрів та театральних гуртків. Центральний театральний гурток у Вінніпегу не відстає навіть від репертуару державних театрів на Радянській Україні (постановка «Гайдамаки», «07» і ин).

Робітничче Запомогове Товариство – це, так би мовити, асекураційне товариство, де кожний член забезпечений на випадок недути чи каліцтва, а коли й помре, його сім'я одержує відповідну суму грошей. Це товариство дуже хутко зростає і на протязі кількох років зросло до кількох тисяч членів. В останньому часі купило воно велику площу в Вінніпегу, де хутко побудує великий будинок для німечних своїх членів і дітей-сиротів, щоби не поневірjалися, а в спокою доживали свій вік, а діти мали змогу вчитися.

Найсильніша українська робітнича преса в Америці, це канадська. Велика газета «Українські Робітничі Вісти» виходить три рази в тиждень⁴⁶, ілюстрований журнал «Робітниця», з призначенням для жінок, виходить кожних два тижні і є єдиним жіночим українським журналом в цілій Америці, а для фермерів виходить раз в тиждень газета «Фермерське Життя». Вся ця преса масово поширена і удержується виключно з передплат та добровільних жертв своїх членів і читачок. Український робітничий рух в Канаді є наскрізь робітничий, тому й не дивно, що в недавних виборах до міської ради у Вінніпегу було обрано радним міста україн-

⁴⁶ Лист до Редакції // У. В. №55. 11/XI/1927. Уміщено спростування редакцією канадської газети твердження У. В. під 27 серпня 1927 р. (оповідання *Смерть Асуара*, №43) про те, що письменник Мирослав Ірчан редагує *Українські Робітничі Вісти*.

ського робітника Миколу Василя Колісника, як кандидата Комуністичної Партії Канади. Патріотичний кандидат, український адвокат пан О. Дик одержав мале число голосів і провалився, хоч його й настановили були пани для розбиття голосів комуністичного кандидата. Але це не помогло. Робітництво Вінніпегу солідарно піддержало кандидатуру члена Комуністичної Партії й обрало його в радні майже півмільйонного міста. Американська преса відзначила цей вибір короткими й довгими статтями, бо **т. В. Колісник є першим комуністом на цілому північноамериканському суходолі, що обраний в законодавче тіло.** Тов. Колісник старий член партії і уродився в селі Демичу біля Заболотова в Галичині, а в Канаду приїхав ще малим хлопцем, де цілий час активно працював в класових робітничих організаціях.

У. В. № 17. 1/1/1927.

Док. № 7

«Заокеанський Гарт». Спілка
українських пролетарських
письменників в Канаді.

M. Irchan
Ukrainian Labor Temple
Cor. Pritchard and McGregor Str.
Winnipeg, Man., Canada

Або домашня адреса:

M. Irchan
278 Artillery Str.,
Winnipeg, Man., Canada

Редактору «Укр. Вістей» І. Борщаку,
Париж (Франція)

Вінніпег, 3 січня 1927

Дорогий Товаришу!

Сьогодні одержав Вашого листа. Щиро дякую. Значить розминулися наші листи, та це нічого. Я вже менше-більше знаю, що саме мені писати до У. В., тому почну частіше надсилати цікавіший матеріал. Цим разом висилаю Вам кореспонденцію про масові протести в цілій Канаді проти шляхетського терору на західно-українських землях. На канадському ґрунті це подія, про яку забалакала вся англійська преса. Досі нам відомо, що в протестаційних мітингах взяло участь поперх 25 тисяч українських робітників і фермерів, а число це ще неповне. По моїй думці, надрукування цієї кореспонденції в У. В. матиме своє значіння, бо, по-перше, це Париж, по-друге, У. В. все таки більше доходить в Західню Європу та Зах[ідну] Україну. Добре було би, щоби

Ви хоча би коротко повідомили про цю подію т. А. Барбюса, чи взагалі той комітет, що такий активний в Парижі. Вони можуть це використати, а також може дасте коротку інформацію про ці канадські протести до «Л'Юманіте»⁴⁷. Це дуже бажано, а для нас, в Канаді, мало б особливе значіння, якби в нашій пресі ми могли покликатись, що навіть французька робгазета згадала про наші мітинги. Я долучую тут 2 англійські резолюції, передайте одну французьким товаришам просто для архіву (з написом Вашим відкіля вона і скільки людей та коли виносили її), а другу може ще десь передасте. Інформації тим, що скликають віча протесту, долучую просто Вам, можете з українським текстом резолюції заховати в редакційному архіві. Взагалі, дорогий товаришу, вживте заходів, щоби про великий масовий канадський протест почули у Франції, а раз почують там, то й по других країнах піде воно і як не як, матиме своє значіння.

В найблищому часі знову вишлю Вам дещо. Дуже мені приємно почути, що моя стаття про Сінклера зробила на Вас добре вражіння. Ваші слова незвичайно цінні для мене тому, що вони Ваші: на жаль треба багато наклотатися, доки таку статтю видрукують. Не те що не хотять, а тримають цілими місяцями, до того ж опісля не можу добитися навіть того числа, щоб послати Синклерові. Пишу, прохаю і по сьогодні ніяких результатів. Міцне ще коріння має наша традиційна українська байдужість – в новому побуті.

Дуже радий я, що відтепер зв'язок між нами буде тісніший.

З щирим товариським привітом

М. Ірчан.

P. S. Пробачте, що кореспонденція не писана машинкою. Я дуже спішу, а моя машинка зараз в напіві. Газету вперше достав сьогодні. Прошу тільки сказати експедиції, хай змінить стару адресу.

ЦДАЗУ. Ф. 48. Оп. 2. Спр. 53. Арк. 2.

Док. № 8

І. Мірко [Мирослав Ірчан]. Протести проти польської окупації на міжнародному ґрунті: велика хвиля протестів за океаном (Від власного кореспондента)

Неділя 2 січня 1927 року – була днем масового протесту українських поселенців в Канаді проти терору польських панів. В цей день по цілій широчезній Канаді, де тільки живуть організовані українські робітники, робітниця, селяне й селянки – відбулися масові віча – на яких одногосно внесено резолюції гострого протесту проти шляхетської сваволі на Західній Україні. Тільки в одному місті Вінніпегу, в провінції Манітоба, присутніх на протес-

⁴⁷ *L'Humanité* – центральний періодичний орган Французької комуністичної партії, заснований у 1904 р. Жаном Жоресом.

таційному вічі було 1200 робітників і робітниць, а до 400 душ повернулося, бо вже не було для них в залі місця.

Слід зазначити, що винесені резолюції надрукувала англійська преса по цілій Канаді, а зокрема вислано їх в такі місця: генеральному польському консулові в Монтреалі (Канада), польському амбасадору у Вашингтоні (Сполучені Держави Америки), секретареві МОДР-у⁴⁸ в Польщі послові сейму у Варшаві С. Баліну, прем'єр-міністрові Канади Маккензі Кінгові і представництву Радянського Союзу в Канаді.

Першою з англійських газет надрукувала вістку про протестаційні віча і важніші пункти з прийнятої резолюції газета «Манітоба Фрее Пресс»⁴⁹ в ранішньому виданні з 3 січня 1927 р., число 156. Це найбільша і дуже впливова газета на цілу західню Канаду, що виходить три рази в день 52-й рік. Окрім неї надрукували виривки з резолюцій і інші англійські газети так Вінніпегу, як і цілої Канади.

Зміст цілої резолюції протесту ось такий:

«Ми українські робітники (фармери) місцевости такої і такої, зібравшихся дня 2 січня 1927 р. на масовому вічу в числі (такому і такому), одногосно й категорично протестуємо проти нечуваних звірських знущань польсько-шляхетських окупантів над українським населенням в Галичині та інших західно-українських землях, захоплених польською шляхтою. З того часу, як Рада Амбасадорів Антанти віддала Східну Галичину на поталу й руїну польським панам⁵⁰, безупинно наспівають до нас вісти про гноблення українського населення на його споконвічній землі, його людських прав, про його фізичні насильства, про нищення його культурних надбань. Нераз вже цілий культурний світ підносив свій голос протесту й перестороги проти забувших всяку міру окупантів. Але ті звірства, що відбуваються тепер в Східній Галичині, тепер повинні примусити навіть найбільш байдужих звернути на них увагу і прилучитися до нашого масового протесту.

Кривавий, розбещений терор польської шляхти перейшов всякі межі. Почувши скорий упадок створеного нею режиму насильства й гноблення, польська шляхта виливає свою лють на невинних позбавлених прав і можливості боротися українських селян і робітників. Тисячі цих українських селян, робітників та інтелігентів сидять в польських тюрмах роками до суду без слідства й переслухання, а тисячі інших засуджено на довгі роки. Звіт робітничо-селянських послів польського сойму показує, що за п'ять місяців (травень, червень, липень, серпень, вересень 1926 р.) в Польщі заарештовано за політичні переконання й діяльність 1781 осіб.

⁴⁸ Комуністична Міжнародна організація допомоги борцям революції, організована 1922 р.

⁴⁹ *Manitoba Free Press* заснована у Вінніпегу 1872 р.

⁵⁰ Йдеться про рішення Ради амбасадорів Антанти під 15 березня 1923 р. щодо визначення східних кордонів Речі Посполитої.

Але вершком усього того насильства є подія, що мала в місті Тернополі, Східна Галичина. Дня 8 листопада 1926 року в тому місті польсько-шляхетський суд засудив на карту смерти через повішення українського селянина Михайла Білого⁵¹ за те тільки, що у нього знайдено дві комуністичні брошури.

А коли пишуться ці рядки, польсько-шляхетський суд у Володимирі-Волинському судить 151 українських селян і трудових інтелігентів, які довгий час томилися в тюрмі [прим. ред. – вже засудили на... 1000 років в'язниці]. Дійшло до того, що навіть робітничих і селянських послів польського союму поліція б'є до крові на посольських мітингах.

В 1912 році, ще за панування Австрії, було в Галичині 2612 українських шкіл, а нині лишилося, й то лише на папері, 867 шкіл. Які вони українські, якщо в них вчителюють польські учителі, які не знають української мови, бо українських учителів вигнано із шкіл.

Ми рішучо й категорично протестуємо перед цілим світом проти цих знущань.

Ми вимагаємо негайно звільнити невинно засудженого в Тернополі на смерть Михайла Білого!

Ми вимагаємо припинення згубної для працюючого народу політики нищення українських шкіл і української мови на українських землях!

Ми закликаємо все свідоме й культурне громадянство Канади приєднатися до нашого протесту.

Ми закликаємо домініальний уряд Канади звернути дипломатичним шляхом увагу польського уряду на недопустимість знущання над українськими працюючими масами Східної Галичини, які мають чимало рідні й близьких серед громадян Канади.

Ми звертаємо увагу уряду СРСР на зламання польською шляхтою 7-го пункту Ризького Договору й прохаємо цей Робітничо-Селянський Уряд ще раз впізнитися за наших поневолених і пригноблених братів у Східній Галичині.

А понад все ми кличемо: звільніть невинно засудженого в Тернополі на смерть Михайла Білого! Дайте повну амністію політичним в'язням!»

Коли пишу цю кореспонденцію (в понеділок 3 січня 1927 р. ранком), маються вже відомості, що за цією резолюцією протестувало вчора поверх 25 тисяч українських робітників, робітниць і фермерів (селян) та фермерок Канади. Це ще неповне число протестуючих, бо з багатьох місцевостей немає ще звітів. Протестаційні віча влаштовували українські робоче-фермерські організації в Канаді, та не українська «патріотична» преса. І її верховоди ні словом не згадують про страшний білий терор польської шляхти на

⁵¹ Михайло Білий (1892-1937), член Комуністичної партії Західної України. Від 1920 р; був головою «Просвіти» у рідному селі Велика Березовиця. У 1926 р. тернопільський суд присудив його до смертної кари, опісля помилування емігрував до СРСР, був заарештований у 1933 р. і у 1937 р. розстріляний у тому ж урочищі Сандармох (Карелія), що й М. Ірчан (Є. Гасай. Білий Михайло Степанович // *Тернопільський енциклопедичний словник*: у 4 т. / редкол.: Г. Яворський та ін. Тернопіль, 2009. Т. 4: А – Я (додатковий). С. 52).

Західній Україні. Навпаки, «наші» чорносотенці – петлюрівці, коли треба виступити проти українського організованого робітництва в Канаді, єднуються з польськими канадськими панами та ксьондзами, особливо в виборах, щоби не допустити українського робітника до вибору. Але це й убиває їх. Сьогодні відомою річчю стало, що оті канадські петлюрівці та інші чорносотенці не тільки зрадники українського трудящого народу, але й першої класи провокатори та негідні донощики до канадської влади на свідоме українське робітництво й його класові організації. Йдуть слідами свого «батька» й його «отаманичів», що по сьогодні вислуговуються по польських дефензивах⁵².

У. В. № 19. 1/II/1927.

Док. № 9

M. Irchan
278 Artillery Str.,
Winnipeg, Man., Canada
І. Борщак, Париж
Вінніпег, Ман., 4 лютого 1927

Дорогий Товаришу!

Вашого листа та декілька праць одержав і дуже щиро дякую. Не відписував швидче, бо в останньому часі страшенно зайнятий організаційною працею. В нас відбувалися з'їзди, що були надзвичайно успішними і, звичайно, після з'їздів збільшилася праця, і роботу поширено. Радію всім цим і якби не організація, скажу – прекрасна організація – то мене давно вже загриз би був цей фальшивий американський світ.

Ваші праці перечитав я, як кажуть, одним духом, бо мене завжди страшенно цікавило все те, що пишете. Це незвичайно цінні речі. Якби ми не дивилися на нашу бувальщину сьогодні, все таки оте, що Ви збагачуєте історію України невідомими досі фактами, має дуже велике значіння. Довго я був прихильником погляду, що ми «неісторична нація», але не в тому значінні, що в нас цілком не було історії, а в тому, що не знаємо ми її, що надто туманні в нас відомості про все, що людей не було, які могли б були подбати про це. По перечитанні Ваших праць, я маю цілком інший погляд на цю справу і знаю, що тому то така туманна наша історія, що вороги України, особливо Московщина, уживали всіх заходів, щоби затерти сліди всякої боротьби українських мас за визволення. Правда, про це було відомо мені й давніше, але не так, як сьогодні. Тільки перечитати Вашого «Войнаровського»⁵³, то вже дуже багато можна довідатися. Почував би я себе дуже щасливим, якщо

⁵² Тобто розвідаках.

⁵³ Ілько Борщак. Арешт Войнаровського // Ювілейний збірник НТШ. Львів, 1925. С. 131-157.

міг би перечитати всі Ваші праці. І вірю, що недалекий той час, коли вони побачать світ в збірних творах. З щирого серця бажаю Вам, дорогий Товаришу, дальших успіхів на полі історичних дослідів і по правді, коли доводиться мені жаліти, так це те, що тепер, в зв'язку з працею в УВ і СУГУФ-і, Ви не маєте змоги даліше працювати по обраному раніше шляху. Звичайно, ваша праця серед радеміграції у Франції є теж незвичайно цінною і потрібною, і просто необхідною, але, як читаю в нвйновішому «Всесвіті», вона забирає Вам надто багато часу. Потім – взагалі умовини, в яких доводиться жити Вам, як емігрантові довгі роки. Тому я просто подивляю і незвичайно шаную всю Вашу працю, яку Ви досі зробили в таких умовинах.

Перед двома днями я послав Вам деякі мої твори. Всіх не міг вислати, бо деякі розійшлися так, що я й самий не в силі достати їх. В мене теж є дві частини спогадів революції і громадянської війни на Україні. Для історії матеріялами можна користуватись хіба з першої частини «Трагедія першого травня». Я знаю, Ви надто заняті іншою працею, щоби читати, та все таки мені було дуже приємно обмінятися з Вами творами.

Хотів би я спитати Вас дещо, товаришу, а це: чи немає у Вас там якого товариша, що добре володів би французькою мовою і був більш вільний від праці, щоби міг дещо перекласти з моїх писань на французьку. Особливо розходиться мені про драму «Родина щіткарів». Має вона величезний успіх так на сцені, як і в читачів (в Америці і в УСРР). Критика дуже прихильно висловилась про неї, а цілий сюжет надто антимілітаристичний. Маю вже переклади на німецьку і чеську мови і є надія, що вийдуть в недалекому часі друком. Не роблю це ради матеріальної користи, бо звичайно весь гонорар відпускаю своїм перекладачам. По моїй думці, ця п'еса варт того, аби її перечитали й на інших мовах. Між іншим, вона з життя сліпих і нею дуже зацікавився проф. Щербина⁵⁴ в УСРР, що є теж сліпим. На основі його цінних уваг я виправив зміст в деяких місцях для третього видання, і якщо я найшов б в Парижі перекладача, я послав би йому виправлений примірник. (4) І зазначую, до матеріальних користей, якби такі були, я не ставлю рішуче ніяких претенсій. Пишу це тільки при нагоді і прошу не турбуватися цією справою, бо я зрозумію, що як нема підходячого перекладача, то й зарадити цьому годі.

Теж ще одне: якби такий перекладач знайшовся там, а в Парижі були б вигляди, що десь в одному з французьких журналів коли би надрукували дещо з моїх новел, то можна перекласти яку будь з моєї збірки «Фільми Революції»⁵⁵. Кажуть люде, що це не зла збірка і задовольє художнім вимогам. Я теж дивлюся, що більшість тих новел належить до сильніших моїх творів. Книжка писана тільки в час революції, переважно на червоних фронтах, зна-

⁵⁴ Олександр Щербина (1874-1934), колишній професор Імператорського Московського університету.

⁵⁵ Мирослав Ірчан. *Фільми Революції*. Нью Йорк, 1923.

чить, за свіжих вражінь. Я кажу, якби була цікавість там на оповідання з революції, то можна б взятись за це.

Але дуже Вас прошу, товаришу, не беріть собі всего цього до серця. Якщо є можливість, то гаразд, а ні, то нічого. Просто пишу і згадую випадково і рішуче не настоюю на цьому, навпаки, прошу вибачення, що забираю Вам час всім цим.

В цьому листі висилаю коротку статтю і дві новинки. З белетристики (коротке щось) вишлю найблищим часом, теж коротку статтю як в Канаді дивляться на СУГУФ. У. В. одержую тепер правильно.

Ви вже напевно набалакались з т. Куликом, бо в нас від його було з Парижа дві телеграми про різні справи в зв'язку з нашою організацією. Добре було би якби в Париж завітав ще т. [Метью] Попович, що повертатиме хутко з УСРР в Канаду. Я йому писав про це і певен, що Ви побачитесь з ним десь в березні, або аж в квітні.

Тов. Норичу щирі привітання і подяка за дружнього листа. Напишу йому в найближчих днях, бо зараз страшенно занятий.

З щирим товариським привітом

М. Ірчан

ЦДАЗУ. Ф. 48. Оп. 2. Спр. 53. Арк. 3.

Док. № 10

М. Ірчан. Лист Антона Сінклера до червоноармійця,

Вінніпег, 1/III/1927

[...] Ви кажете, що в СРСР немає для вас свободи слова, ні свободи думки. Якщо так, то будьте певні, що в Америці знайдете її ще менше. Очевидно, що якщо б ви захотіли в Америці нападати на СРСР, то будете мати для цього стільки свободи, скільки забажаєте, але якщо ви зважилися б сказати що будь про лихі умовини вашої праці, то хутко побачили б, що багато ліпше держати язик за зубами. Якщо ви забажали б і спробували зорганізувати страйк, то ви, як «нужденний чужинець», легко наразились би на небезпеку попасти в тюрму, а якщо ви захотіли б таки обстоювати при своєму, то цілком напевно повернули б вас силою назад туди ж, звідкіля приїхали. Це тут трапляється щодня. Сьогодні немає дійсної свободи нігде в цілому світі. Бо скрізь йде клясова боротьба [...]

У. В. № 26. Париж, 30/IV/1927.

Док. № 11

**I. Мірко. [Мирослав Ірчан] В обороні засудженого на смерть селянина
(від нашого канадійського кореспондента)**

Ми вже писали про масштабний протест українського пролетаріату Канади та навели винесені резолюції.

Звичайно, ми видимо прекрасно, що самим криком не визволимо Західну Україну з шляхетської неволі, але все таки такі масові протести мають своє окреме значіння. Найголовніше в них те, що широкі шари англійського громадянства Канади довідалися ближче про дике суспільство польських панів, які все чваняться своєю «культурою». Англійське громадянство прийняло ці відомості з огидою, бо досі йому майже не було відомо про все те, що діється на Західній Україні. І це прекрасно зрозуміли офіційні агенти польської шляхти. За допомогою наємних посіпак, пробували вони скликати протестаційні віча проти українського робітництва й фармарства в Канаді, але з цього нічого не вийшло. Тільки в одному Вінніпегу гурток наймитів польської шляхти, по наказу польського консула, скликав протестаційне віче в своїй «Сокольні» і в резолюції зазначив, що все те, що українці в Канаді пишуть в англійській пресі про Польщу, неправда. Там (в Польщі) немає ніяких утисків «русінуф», там повна воля кожному і взагалі – рай на землі. Це, мовляв, тільки комуністи видумують всі ті поневолення Польщею українського народу і слід, щоби канадський уряд зацікавився ближче цією справою та притягнув до відповідальності українських комуністів, що «ширять ненависть до другої нації».

Як бачимо, польські наймити навіть тут не могли обійтися без провокації. Звичайно, з цього нічого не вийшло. Масові протести українського робітництва зробили свою роботу і вказали англійському громадянству жахливе панування шляхетської орди на поневолених землях Західної України.

Як відомо в Тернополі, в Галичині, минулої осені було засуджено на кару смерти українського селянина Михайла Білого тільки за те, що найдено в нього дві книжечки, в яких писалося про комунізм. І що не кажіть, навіть консервативний англієць прийняв цю звістку не тільки із здивуванням, але й з обридженням до тої влади, що має такі варварські суди. Без сумніву, до глибини серця обурила ця звістка й українське робітництво Канади, а особливо міста Вінніпегу, де знаходиться центр організації.

Не зважаючи на тяжкі часи безробіття, чи зважаючи на великі кошти ново-збудованого будинку й школи, що коштує 440 тисяч доларів, і ці гроші ще тяжать по членству, люди зійшлися на масовий мітинг і одногосно **рішили взяти в оборону засудженого польськими панами в Галичині українського селянина М. Білого.** Для цього телеграфічно було найнято у Львові адвоката-оборонця і для цієї цілі одного вечора було зложено українським вінніпегським робітництвом 300 доларів, які й послано зараз телеграфічно адвокатові

д-рові С. Шухевичові⁵⁶ у Львові, що згодився завернути розправу й перевести ще один процес з М. Білим. Оце й є класова пролетарська свідомість та солідарність. Крикливі українські «патріоти», що завжди розпинаються за «ненькою Україною», не тільки ніколи нічого подібного не зробили чи то в Канаді, чи де будь в іншому місці, але навіть на сторінках своєї преси не згадують про той шляхетський «рай», в якому коротає свої дні український трудящий народ. Правда, збирали вони колись гроші, десятки тисяч доларів, і за ці тяжко запрацьовані українським робітником і селянином гроші – бешкетували петлюрівські підпанки по Парижах, Віднях, Берлінах. Ось тепер в Канаді, горстка петлюрівських недобитків, проголосила збірку грошей на «Фонд оборони чести українського народу», цебто на процес убійника Петлюри в Парижі. І нічого з того не виходить. Маси прозріли, не дають, ще й кепкують, що «за гроші чести ніхто не купив і не купить». До того ж тут, в Канаді, відома річ, що українські «патріоти»-петлюрівці (і інших пород чорносотенців) йдуть проти чесної праці українського робітника в одному союзі з польськими панамі та ксьондзами. Це вже по слідам «батька» Петлюри.

Українське робітництво Вінніпегу взяло на себе оборону засудженого на смерть селянина Михайла Білого і постановило врятувати його від смерти. І ми переконані, що М. Білий буде жити, що від нього все таки буде відвернений покров насильної смерти, що ним намагаються закрити його очі польсько-шляхетські судді і українські патріоти, бо ж відомо, що проти М. Білого, як «страшного комуніста», свідчив поруч з польським комісаром поліції і український «патріот» – адвокат в Тернополі пан д-р Лисий⁵⁷. Нема сумніву, що свідчення цього пана в великій мірі причинилось до засудження М. Білого на смерть. **Від редакції.** По останнім відомостям варшавський вищий суд скасував Тарнопольський вирок.

У. В. № 22. Париж, 16/III/1927.

Док. № 12

Новий журнал української трудящої молоді в Канаді

З березня місяця в Вінніпезі, головному осередку канадійських українців, розпочав виходити місячний журнал для молоді «Світ Молоді», як орган Секції молоді Турфдому, це вперше на цілій американській землі українська трудяща молодь має свій журнал. З першого числа журналу видно, що трудящі українці зустріли його появу з ентузіазмом, що виявилось в жертвах і численних привітаннях.

У. В. № 24. 16/IV/1927.

⁵⁶ Степан Шухевич (1877-1945) відомий як засновник Українських січових стрільців, адвокат у численних політичних процесах, очільник видавництва «Червона Калина».

⁵⁷ Володимир Лисий (1892-1966), член Української радикальної партії, помер у США.

Док. № 13

Пролетарі всіх країн, єднайтеся!

РОБІТНИЦЯ

Двотижневий журнал для жінок-робітниць

Орган Секції Жінок-Робітниць при Тов. «Український Робітничий Дім»

Видає «Робітничо-Фермерське Видавниче Товариство»

THE WORKINGWOMAN

Com. Pritchard and McGregor Str.....

Winnipeg Man. Canada

І. Борщак, Париж, Франція

Вінніпег, Ман., 28 травня 1927 р.

Дорогий Товаришу!

Пробачте, що я так довго не відповідав на Вашого листа, але повірте, що занятий я так, що ніколи, аж прикро стає. Зараз урвав одну хвилину і пишу, а разом висилаю коротку статтю з цікавою заявою А. Сінклера про можливість війни з СРСР. Зазначаю, що цей переклад висилаю тільки для «Укр. Вістей», бо для інших газет в мене просто немає часу переписати і вислати. Тим то надрукування цієї заяви Сінклера матиме окреме значіння і для У. В., а Вашу газету одержують так на Західній Україні, як і в УСРР, а також хоч – не хоч читає й контр-революційна емігрантщина Європи⁵⁸.

Уявляю собі, що переживаємо грізну кризу. Якщо промине вона – буде щастя. В зв'язку з зірванням зносин Англії з СРСР, власне з наїздом на торг-представництво в Лондоні, не виключена і в Канаді нагінка в першу чергу на комуністів, в другу на нашу організацію і пресу. Словом перспективи погані, а нагінку «чути» в нас в повітрі... Але що ж, ми завше приготовані на переслідування, а то й гірше, бо живемо в країні капіталізму – як каже Сінклер – «засліпленого брутальністю» [...]

В недалекому часі (постараюсь в найблищому тижні) вишлю Вам статтю про це, як в нас дивляться на СУГУФ, та ще одну про розпачливе положення емігрантів, що одурені агентами, їдуть сюди на голодну смерть⁵⁹. Це, по моїй думці, добре надрукувати в УВ, щоби перестерегти людей. Не думайте, товаришу, що хочу Вам сказати комплімент, але фактом є те, що «Українські Вісти» надзвичайно цікава і цінна газета, і найоригінальніша, яку колись доводилось мені бачити. Відомости має все дуже актуальні, оригінальні, а становище непохитне. В нас дуже люблять Вашу газету і оце ми знову проголосили, щоби робітництво передплачувало [...]

ЦДАЗУ. Ф. 48. Оп. 2. Спр. 53. Арк. 6.

⁵⁸ З невідомої причини цієї заяви в У. В. не було видруковано.

⁵⁹ Див. про це: Канадійсько-радянський розрив // У. В. № 31. 4/VI/1927.

Док. № 14

Пролетарі всіх країн, єднайтеся!

РОБІТНИЦЯ

Двотижневий журнал для жінок-робітниць

Орган Секції Жінок-Робітниць при Тов. «Український Робітничий Дім»

Видає «Робітничо-Фермерське Видавниче Товариство»

THE WORKINGWOMAN

Com. Pritchard and McGregor Str.....

Winnipeg Man. Canada

І. Борщак, Париж, Франція

Вінніпег, Ман., 11 квітня 1927 р.

Дорогий Товаришу!

В останньому часі так дуже зайнятий, що ніяк не можу нічого написати. Навіть особистої кореспонденції не в силі полагодити. Редагую два журнали, а окрім того працюю в організації в серйозному розмірі. Якщо трохи звільнюся від цієї невгамовної праці, то напишу дещо більше так Вам, як і «Укр. Вістям».

Щиро дякую за останнього листа. Думаю, що ви вже одержали мої книжки. Прикро було б, якби вони в дорозі пропали, бо між ними були деякі примірники, які вже вичерпані і тепер годі достати їх. Щодо перекладів на французьку мову, то звичайно, як є на це змога і час, я був би дуже обов'язаний Вам, якщо ні, то я зрозумію. Писав Вам при нагоді і дуже прошу не клопотатися цією справою.

З Харкова писав вже дещо мені т. І. Ю. Кулик. Теж читав я в чеській пресі, яку постійно одержую з Праги, про його літературний виступ в Празі. Дуже прихильно написано.

В цьому листі висилаю Вам для У. В. коротеньку статтю. Зміст її дуже цікавий, не знаю тільки, чи годиться для Вас така статейка? Я послав її і в УСРР. Якби друкували б, то добре, якби для інформації своїх читачів сказали коротенько хто такий Антон Сінклер.

Ви може теж відчуваєте наближення нової війни так, як ми тут. Погано воно, а мо, як кажуть на Україні, й добре.

Кінчу, бо вже пізна година, а мені раненько треба бути в друкарні біля в'язання журналу. Іншим разом більше.

Найщиріше вітаю Вас та тов. Дзіковського (хай пробачить, що не пишу йому, але по вуха в роботі).

М. Ірчан.

Док. № 15

M. Irchan
893 College Avenue,
Winnipeg, Man., Canada

І. Борщак, Париж
Вінніпег, Ман., 30 січня 1928 р.

Дорогий Товаришу!

Листа (ще давніше листівку!) одержав, щиро Вам дякую. Не знаєте, як зрадів я Вашим листам. В нас саме закінчилися з'їзди, що виказали великий зріст робітничо-фермерських організацій в Канаді. Наш гурток передових товаришів працює понад сили, бо організація давно вже переросла нас. Її лави зросли, а наш гурток не збільшився. Доведеться серйозно призадуматися над цим, щоби зарадити цій ненормальності.

Дуже цікавий я довідатись, як Вам зараз працюється. Тов. [Джон] Нав[і-зівський] дуже гарно писав про Вас. Він ще у Львові, був і в Чернівцях, а хутко виїде в Харків, для полагодження деяких справ нашої організації. Це наш передовий товариш, надзвичайно теплий, товариський і працювятий. Я ним завше захоплююся і ціню його дуже високо. До речі – він у нас найбільший мистець тактики.

На жаль я мушу виїхати з Канади, хоч цього не буде швидко, як через рік, але не думаю, що довше зможу тут бути. Дуже тяжко мені буде покидати товаришів, бо з цією працею я живився і злився. Мені важко уявити собі, що я зможу одірватися від цього руху далеко. Причиною мого від'їзду, це спершу здоровля дружини, що в Канаді з кожним роком все більше і більше занепадає. Після поради лікарів, їй необхідно змінити клімат, бо цей, північний, надто гострий для дружини. Правда, в Канаді є провінції, де клімат дуже подібний до європейського, але в нас немає грошей на це, щоби на рік – два поселити там дружину з дитиною, а самий я можу працювати тільки перебуваючи у Вінніпегу. Щодо мене, то на здоровля жалітися не можу, але – ненормальні умовини. А якщо доводиться нам працювати роками, забирають в мене час настільки, що я рішуче не можу працювати літературно і навіть не в силі нічого писати... Одноманітна праця, до того не дуже й моє (п'ять років редагую жіночий журнал) витворює в мене доволі такий поганий стан. Мене доволі часто охоплює апатія, чого ніколи не бувало в мене, і здається мені, що як робітник пролетарської літератури, я куди більше зробив би, чим редагуючи двоє журналів, бо цю роботу може виконувати тепер й інший товариш.

Тому що в нас нелегко за нового товариша, що став би на моє місце, доведеться мені бути тут ще до лютого 1929 р., але дружина з дочкою [Майєю] повинна виїхати ще цього літа. Виїде до батька в Прагу (сама вона чешка, але виросла і виховалася в Києві) та буде чекати на мене. Опісля переїдемо разом в УСРР.

Зараз працюю над повістю «Червоне озеро» (“Red Lake”), з життя шукачів золота на канадській півночі. Маю для цього дуже багатий матеріал, теж студіював камінну пустелю півночі в останній своїй подорожі в провінцію Онтаріо, та добре познайомився з умовами життя робітництва в тій пустелі. До того, й товариші-робітники своїми описами переживань дуже багато допомагають мені. На жаль – в мене для цієї праці надзвичайно мало часу [...].

Ваш

М. Ірчан

ЦДАЗУ. Ф. 48. Оп. 2. Спр. 53. Арк. 8.

Док. № 16

І. Борщак, Париж

Вінніпег, Ман., 27 березня 1928 р.

Дорогий Товаришу!

[...] З моїм виїздом ще та біда, що в мене немає грошей на дорогу. Правда, на Україні в мене є дещо грошей, одержаних за надруковані там мої твори, але ніяк не можу достати їх, бо якийсь такий закон вийшов тепер, що забороняє висилати гроші закордон. Доведеться щось робити, щоби достати ті гроші, бо тільки при їх допомозі можу я виїхати з родиною відсіль. За Канадою буду дуже жаліти, але нічого порадити не можу, їхати мушу, бо з одного боку доволі поганий стан здоровля дружини, з другого я майже не можу працювати літературно, просто ніколи. Вважаю, що цю працю, яку я виконую, зможе робити тепер і буде хто інший, а я більше зможу принести користи для трудових мас, якщо посвячу себе літературі. Тут я просто немаю змоги (як і інші товариші) навіть перечитати дещо. З України одержую багато книг та їх читає більше дружина, бо в мене немає часу, хіба випадково після півночі і то не завше.

Норич не писав мені ще. Добре було б, якби т. Н[авізівський] побачився з ним та перебалакав. Тут та невігода з новими товаришами-емігрантами, що цілий рік вони мусять працювати на фермі, інакше їх депортують назад в Європу. Та взагалі, новій людині тут цілих п'ять років зв'язані руки і дуже обмежена свобода руху й слова.

Щиро дякую Вам за те, що надсилаєте Майфетові⁶⁰ в Полтаву газету. Він дуже цікава людина і надійний наш критик. Між іншим, він досліджує твори Шевченка в англійському перекладі і в цьому я чимало допоміг йому, надіславши ті переклади, які вдалося мені роздобути в Америці.

Читали Ви «покаянний лист» Хвильового⁶¹? Довго я думав над тим, чи щирий він? Прихильником погляду Хвильового я ніколи не був, навпаки

⁶⁰ Григорій Майфет (1903-1975) – літератор, перекладач.

⁶¹ Відкритий лист письменника Миколи Хвильового, опублікований 22 лютого 1928 р. у харківській газеті *Комуніст*.

з першого разу поставився ворожо до його ставки на Європу, але цей віденський лист мені дуже не подобався. Не тим, що він роскався, бо це гаразд, але сама форма надто понижуюча і... раптовий зворот. Цей лист пригадав мені чомусь покаянні листи різних Тютюнників⁶² та Климів Поліщуків⁶³, що ради помилування владою падали на коліна. Все ж покаяння Хвильового може прочистить трохи сучасну літературу України від всяких «вальдшнепів» та не буде вже тої гризні, що була до. Першу частину роману Хвильового «Вальдшнепи» я маю, але признаюся, по правді, не міг читати. Чимось надто чужим і скучним віяло.

Оце недавно приступив я до ВУСТП, бо вважаю, що в цей час це одинока літературна організація, де повинні належати всі пролетарські письменники.

Якщо у Вас знайдеться знову вільна хвилина, напишіть мені про працю і взагалі про себе. Дуже-дуже буду дякувати. Ваші листи завжди для мене дуже цінні та бажані.

Дружньо тисну Вашу руку,
Ваш
М. Ірчан

ЦДАЗУ. Ф. 48. Оп. 2. Спр. 53. Арк. 11-11 зв.

Док. № 17

M. Irchan
Ukrainian Labor Temple
Cor. Pritchard and McGregor Str.
Winnipeg, Man., Canada

Дня 15 листопада 1928 р.

До Софії Олександрівни [рукою Борщака. – В. А.]

Шановна Товаришко!

Не здивуйтеся, що пишу до Вас, та ще й вдаюся з одною справою. Діло в тому, що моя дружина з малою дочкою виїжджає з Канади до Європи (в Прагу) до батька і проїздитиме через Париж. На Париж вона дуже цікава і задержиться там днів 2 – 3. Житиме в готелі корабельної компанії («Ред Стар і Гвайт Стар Лайн»). Пливе пароплавом «Лапланд», що виїздить з Галіфаксу 9 грудня в 5-ій годині пополудні. Висідає в Шербург і відтіля їде прямо в Париж. Тим

⁶² Юрко Тютюнник (1891-1930) – військовий діяч УНР, кіносценарист під час перебування в УСРР, страчений радянським режимом.

⁶³ Клим Поліщук (1891-1937) – журналіст і письменник, розстріляний у тому ж урочищі Сандармох, що й Мирослав Ірчан.

самим пароплавом їде більшість наших українських робітників з Канади і майже всі задержаться дні 2 в Парижі.

В мене до Вас гаряче прохання, товаришко: якщо дозволить Вам час, будь-ласка, покажіть, що цікавіше моїй дружині в Парижі. Вона по Вашій адресі вже дотаргається до Вас і якби Ви не були заняті, то дуже прошу посвятити для неї години зо дві. Хоч провідник корабельної компанії постаряється, щоби подорожні побачили Париж, але дружині було б куди приємніше побачитися з Вами і познайомитися хоч би на протязі, як я сказав, одної-двох годин. До речі, моя дружина чешка, але зовсім зукраїнізована, балакає справно українською, теж російською мовами.

Решта подорожних з «Лапланд» їде опісля через Швайцарію, Австрію, до Праги, звідти до Львова. Але я вважаю, що моїй дружині з трирічною дитиною не вигідно робити в зимі таку дорогу і правдоподібно вона сяде в Парижі на поїзд, що має пряме сполучення з Прагою. Для цього їй необхідно буде запастися в Парижі в квиток 2-ї класи, бо третя не вигідна, звичайно переповнена.

Якщо Ви в той час були б заняті іншою працею, то я й дружина зрозуміємо, що Вам годі було здійснити наше прохання. Та все таки дружина дуже бажає хоча б познайомитися з Вами.

Пробачте, товаришко, за турботи. Надіюсь, Ви не прогніваєтесь за це на мене. Я покину Канаду десь наприкінці березня 1929 р., поїду в Прагу, в відти з моєю родиною на Україну. Тяжко мені залишатися тут самому, але немає іншого виходу. Так треба.

З правдивою товариською пошаною,
М. Ірчан

ЦДАЗУ. Ф. 48. Оп. 2. Спр. 53. Арк. 16.

Док. № 18

CANADA'S BOLSHEVIST DRAMA:

Miroslav Irchan, Playwright and Prophet of a Proletarian Revolution

by Charles Roslin

Those anxious persons who distract themselves over the question as to whether Canada has or has not a literature and a drama might look further afield than the English and French languages. One sixth of our population have other mother-tongues, and some of them are considering the matter of literature. An uncommonly good Icelandic poet is said to live on a farm in Alberta; and one faction among the Ukrainians – the revolutionary party – have made a beginning with an indigenous drama – the drama with a purpose; moreover, they have living in Canada, in Winnipeg, a dramatic poet of unusual fecundity, and happy in an esteem which is almost worship among those of his compatriots who agree with his

political views. For Miroslav Irchan is a propagandist, his plays have a political purpose, and they exert immense influence.

The Ukrainians are one of those oppressed races whose popular heroes are their authors. Under Tsarist rule the Russian government sought to suppress their language and to substitute Russian – as if England had striven to abolish the Doric in Scotland and to force the Scots to talk the English of the Home Counties. In the nineteenth century the Ukrainians threw up two poets, Taras Shevchemko⁶⁴ and Ivan Franko and so greatly are they revered that there is [...] acclaiming the heroes as nationalists, and the Communists insisting that they were revolutionists. About Comrade Irchan there can be no mistake.

In matters of art the Ukrainian race is richly endowed, and in particular these people are passionately fond of music, of the dance, and of the drama. It cannot be said that Canada has done much for them in this department of life; indeed, Communist agitators have been known to exclaim that she offered the immigrants no means of culture but the bar-room. Be that as it may, the Communist agitators have astutely addressed themselves to this side of the racial character, and that powerfully organized society, the Ukrainian Labour Farmer Temple Association, wherever established hastens at the earliest possible moment to give its compatriots good music, folk dancing and a home-made vernacular drama. According to their latest reports, they have about fifty “mandolin orchestras”, which, when not busy with national airs, play, and play uncommonly well, really good music, while an appreciable number of persons earn a living by training these orchestras, by teaching national dancing, and by training their amateur compatriots to produce plays in the Ukrainian language. The society is thoroughly communistic, and while the music taught has revolutionary associations, the plays performed from the beginning have been propagandist. At first these local agitators seem to have composed their own plays, and rough-hewn things they were, sometimes pleasing their audiences, sometimes falling; so that in Montreal, Toronto, Winnipeg, Saskatoon, Edmonton, and many smaller places crowds of Ukrainian farmers or labourers listened to crude entertainments performed by the more talented of their neighbours, most of them [...] into Polish Galicia and acquired great fame among the Ukrainian revolutionists. According to the play which Irchan subsequently wrote – which is regarded in Canada as historical – this filibustering party surprised the houses of one or two Polish landlords and killed some of the occupants, but were overpowered by the Polish police and three of them, Melnychuk, Cheremeta and Tzepko – revered by the Ukrainian Bolsheviks in Canada as martyrs – were killed or executed, while others received sentences of imprisonment. After a time Irchan escaped to Czecho-Slovakia, and from there he came to Canada. He arrived in this country an accredited member of the Communist Party, highly esteemed for his literary ability, and for his zeal in the cause of revolution. His first public appearance in Winnipeg was marked by most enthusiastic applause.

⁶⁴ Тут помилка канадського журналіста. Має бути Shevchenko.

By this time the Ukrainian Labour Farmer Temple Association had set on foot its remarkable organization. It has about a hundred local branches, each so firmly under central control that its hall and other property is owned by the "Central Executive Committee" in Winnipeg. Each branch has formed its aim, in addition to conducting a children's school and an orchestra, the establishment of a dramatic wing, and wherever possible a salaried man is maintained who teaches the children, instructs and leads of orchestra, choir and dancers, and produces the plays. Their teachers are trained in periodical courses, of several months, in Winnipeg. Not every branch is strong enough to do all this, but plays are produced in fully 25 centers. Leaving aside the organization of the schools, the side of the society's operations thus resembles a closely-knit system of Little Theatres⁶⁵ [пошкоджений на місці згину газетної вирізки рядок тексту] chain of stages is firmly organized, [пошкоджений на місці згину газетної вирізки рядок тексту] in the production of plays, as well as in other arts regarded as necessary, are given at irregular intervals. Not all of these plays are directly revolutionary; some are comedies containing no direct propaganda, but most of them preach revolution, some of them very vigorously indeed, and the non-revolutionary comedies attract non-revolutionary hearers. A feature of these performances is that the local leader in the agitation often makes a speech explaining the purpose of the play, and drawing the political moral.

Irchan's first play probably was "The Twelve", a dramatization and glorification of his filibustering expedition; it has proved very popular, is performed repeatedly, and has established Melnychuk, Cheremeta and Tzepko as household names and heroes among Ukrainian Bolsheviks. It is in five acts, and has been known to take five hours to perform.

Act I is laid in the forest, and shows "The Twelve" preparing for their attack. In this act the three principal characters discuss, and advocate, revolution in terms which repeatedly have evoked loud applause from audiences of Canadian Ukrainians.

Act II depicts an attack on the dwelling of a Polish landed proprietor. The house has a guard of a sergeant and four gendarmes, and is connected by telephone with the police headquarters some distance away; the insurgents cut the wire, force the house, reconnect the telephone, and oblige the sergeant, at the point of a pistol, to telephone his superiors at headquarters and assure them that all is well, and no reinforcement is needed.

[Обрізаний абзац]

Act IV is a continuation of the theme of the preceding act; the rest of the party have been captured; Tzepko is being beaten and Cheremeta, producing a revolver, fires at the assailant, but kills Tzepko. The act ends with the gendarmes beating one of the prisoners to death and disabling the rest.

⁶⁵ Див. про організацію театральних вистав українців у Вінніперу: R. L. Hinthner. *Perogies and Politics: Canada's Ukrainian Left, 1891-1991*. P. 37.

Act V is the execution scene. The trial of the filibusters takes place in the prison yard, with many of the nobility, men and women, present. Amid the applause of the noble audience, led by a Catholic priest with a cross in his hands, Melnychuk and Cheremeta are sentenced to death, and the others to various terms of imprisonment. Cheremeta's mother enters and inquires for her son, whereupon the lady whose son had been shot and whose house destroyed asks the mother where her son is, and exults in the retribution. Finally, the prisoners are shot, the nobility gloating indecently and the victims making a heroic end, with revolutionary speeches upon their tips.

A critic ignorant of the Ukrainian language cannot undertake a final judgment upon the literary merits of these plays. "The Twelve" clearly is clumsy in construction – Act IV is but an aggravation of Act III – and it is ridiculously inconsistent in its ferocity, as when the revolutionists are applauded for sending a son to death before his mother's eyes and spurning her supplications, and the bereaved mother is execrated for not showing the mercy denied to her. As an appeal to the people for which it was written it is exceedingly effective, the testimony of eye-witnesses of performances being that it sweeps Ukrainian audiences off their feet. Loud applause greets the revolutionary sentiments in the forest; the shooting of the aristocrats and policemen is cheered to the echo; the audience is beside itself with indignation when the revolutionists are ill-treated, many of the women weeping; and the effect after the final scene is profound.

A companion play, called "The Hurried Trial" [«Таких творів я не писав» – *власноручний коментар Ірчана*], treats of the same men to much the same effect, but with less art. Act I is an exchange of speeches by the three heroes on the need for a revolution, varied by a debate with a Ukrainian from Canada on politics among their compatriots in this country. Act II exhibits the rising of the people and the capture of the leaders by the Poles; the third act shows them sending messages from their cell, and the fourth (and last) act is devoted to their execution, with Polish ladies looking on in glee, a priest saying "In the name of Jesus Christ, all revolting Galicians shall be killed", and a long-drawn out display of courageous defiance by the heroes.

These plays are understood by revolutionary Ukrainians in Canada to be an accurate account of an actual occurrence. As has been noted already, Irchan is said to have taken part in this raid.

In addition to his plays Irchan about this time published several works in prose and verse which were circulated by "Ukrainian Labour News". Among a selection of his poems entitled "Films of the Revolutions", "The First Day", is significant. With extreme realism it describes an innocent and timorous girl rushing to seek a lover and disrobing herself in the hour of the triumph of the proletariat.

Concerning this lyric, it is to be observed that it was addressed, not to a sophisticated intelligentsia, but to uneducated, literal-minded people of primitive traditions.

In 1923 another play by Irchan made its appearance, "The Unemployed". This also dealt with events in Galicia, and is said to depict actual events in the revolutionary struggle there. Embodying the familiar theme, of the poor girl forced to sell herself to the rich man, it is even cruder in construction than the earlier plays, much of the first act consisting of an elementary lecture on the principles of revolution by the hero, a disguised agitator; it also is very savage, the curtain descending in the first act, for example, upon the agitator standing, cigarette in mouth, with his foot upon the corpse of the owner of the saloon in which the scene has been laid – having throttled and robbed him. The rich villain (who, by the way, keeps a house of ill-fame) also is strangled at the end, when the revolution has been achieved.

Another play, "The Awakening of the Workers", made its appearance in the winter of 1923-24, and had a rather short life; the scene is laid in Canada. In the first act a Bolshevik leader exhorts a group of gunmen, gamblers and unemployed "to arise and break their chains"; the second act purports to exhibit the vicious luxury in which the capitalists live; and the third act, the awakening of the workers, shows the insurgents killing the capitalist by knife, gun and bomb, and seizing power.

Greater favour has been shown to "The Family of Brushmakers", a four-act of play which was first produced early in 1925; it is superior in general construction, and probably in sense of dramatic values, to the author's earlier dramas. Two families are linked, one very poor, all its members but one blind, and earning a living by making brushes, while the other is that of a chemist. The brushmaker's son has his sight, and after working in a factory becomes a revolutionary agitator; he falls in love with the patriotic daughter of the professor of chemistry, who has invented poison-gas for military purposes, to his great profit in the war. The hero opposes the war, is imprisoned, is forcibly enlisted and sent to the front, is gassed and returns blinded; while the heroine is converted to the revolution, leaves her father, and casts in her lot with the agitator. The play ends in the destruction, first of the monarchy, and then of "bourgeois republic" which succeeded it, and the establishment of "dictatorship of the proletariat." When produced this play has proved very powerful, affecting men to tears as well as the women and children.

Late in 1928, to leap some intervening years, another Irchan play began the rounds of the informal circuit which has been established. Entitled "Spies and the Communist Party" [«Свідомо перекручено "Підземну Галичину"» – власноручний коментар Ірчана] it is a reversion to his earlier manner, and may be described as a demonstration of the technique (as the Communist would say) of revolution; it has made its appearance at a moment when the Communist leaders are assuring their followers that a great war is fast approaching, that Canada will be involved, perhaps the battle-ground, and that the Communist Party will be obliged to "go underground". It is in three acts, the first showing a secret meeting of members of the Communist Party, who are plotting to kill the head of the police and begin an insurrection. In the second act it appears that two government

agents are among the plotters, and are reporting to the Police Commissioner. In the third act these agents are detected and killed; a youth who belongs to the Young Communist League spies on the spies, overhears their conference with the Police Commissioner, and reports it to the Communists; a good deal of shooting follows, the Young Communist and the two agents being killed, and, as a pendant, the assassination of the police chief announced. The procedure of the trial and execution of the spy is shown in considerable detail, and the audience is given to understand that the play is a close transcript of the methods followed in Galicia, and that knowledge of this sort may be useful in Canada.

A peculiarity of many of these plays, due to their having been written for amateur actors, is the large cast which is required for them; the one just described has about 25 characters.

Comrade Irchan is an industrious writer, and during his half-dozen years in Canada his output has been high. In addition to the works already mentioned he has produced "The Mutineer", "Underground Galicia", "The Tragedy of the First of May", "The God of Blood" [«Свідомо перекручено» – власноручний коментар Ірчана], "The Brigand Karmetiuk"⁶⁶ [«Свідомо перекручено» – власноручний коментар Ірчана], "The Price of Blood" [«Свідомо перекручено» – власноручний коментар Ірчана], and "The Burning Bush" [«Свідомо перекручено» – власноручний коментар Ірчана] – all plays, in addition to two prose works – "Is the Weeds" and "Carpatian Nights". This list may not be complete, for he addresses himself exclusively to his compatriots, lives aloof from the general life of Canada, and is unknown to the mass of Canadians. Yet he is, one may contend, the most popular and industrial author in the country. Is there another writer in Canada whose appearance on the platform would be greeted with resounding, long-continued applause – whose every new play is eagerly witnessed – who can see his audience spell-bound, women weeping, men grinding their teeth, and then elevated with joy when the story takes a welcome turn? Comrade Irchan has a restricted public, but he commands its allegiance.

Saturday Night. Toronto, 16/II/1929 // ЦДАЗУ. Ф. 48. Оп. 2. Спр. 53. Арк. 19.

⁶⁶ Має бути Karmeliuk.